

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal-ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Bakalaureusetöö

Riin Aljas

**LÄTI SIIRDEAJA PERIODISEERING JA POLIITILISED PROTSESSID
LAURISTINI JA VIHALEMMA SIIRDEPROTSESSI RAAMISTIKU NÄITEL**

Juhendaja: Ph.D Vello Pettai
Tartu 2012

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....
/töö autori allkiri/

Sisukord

Sissejuhatus:.....	5
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	7
1.1 Post-kommunistliku siirdeaja sotsiaalteaduslik käsitlus: mõiste tähendus ja siirdeteooriad.....	7
1.2 Ajalooline periodiseering	10
1.3.Siirdeaja periodiseerimine Eesti ja Läti näitel	11
2. Läti siirdeaja periodiseering	13
2.1.Poliitiline läbimurre ja taasiseseisvumine (1986-1991).....	13
2.1.1 Kolmas ärkamine: oktoober 1986-märts 1988.....	13
2.1.2. Iseseisvusliikumise politiseerumine ja masside toetuse võitmine 1988- 1990	15
2.1.3. Deklaratsioonist iseseisvuseni. 4. mai 1990 – 21.august 1991	19
2.2. Institutsioonide ülesehitamine ja radikaalsete reformide aeg: august 1991-juuni 1995.....	21
2.3. Stabiliseerumine ja eurointegratsioon	26
2.3.1. 1996-1999– stabiliseerumine ja majandusareng	26
2.3.2. 1999–2004 majandusareng ja eurointegratsioon.....	28
2. 4. Siirdeaja lõpp, majandusbuum 2004-2007.....	30
2.5 Finantskriis 2009-2011 ?.....	32
3. Diskussioon.....	36
Kokkuvõte.....	39
Kasutatud kirjandus.....	40
Summary	44

Sissejuhatus:

2011. aastal tähistasid Balti riigid oma kahekümnendat taasiseseisvuspäeva. 1991.aastal murdsid kõik kolm riiki totalitaarsest süsteemist vabaks ning nüüdseks on toimunud hüppeline areng demokraatia ja heaolulühiskonna suunas. Kuigi aastate eest alustati enam-vähem sarnastelt positsioonidelt on eriti just viimase majanduskriisi taustal avalikkusse jõudnud müüt Eesti edust ja paremast positsioonist võrreldes lõunanaabritega, ning seda just Läti puhul.

Mõistmaks, kuivõrd tõepähe seesugust kuvandit võtta tasub, tuleks pilk heita riikide viimase kahe kümnendi protsessidele. Suuresti keskendub samale teemale ka 2011. aasta Eesti Inimarenguaruanne. Küll aga on seal tegu pigem üldistuste ja kasuaalsete põhjuste välja toomisega, põhjalikult ja detailselt viimase kahekümne aasta jooksul Lätis toimunud kirjeldamata.

Just sündmuste ning ajaperioodide kirjeldamine ongi käesoleva töö eesmärk. Bakalaureusetöö lähtub seisukohast, et kasuaalsete põhjuste ning tagajärgede mõistmiseks on tarvilik laiem kontekst ning süsteemne ülevaade ühiskondlikest protsessidest.

Üks võimalus selleks on ajaloolise periodiseerimise meetod. Eesti kohta on taolist ülevaadet pakkunud Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm (1998; 2010), kes jagavad siirdeteoreetikutele tuginedes Eesti siirdeaaja kuueks erinevaks perioodiks, tuues iga ajajärgu puhul välja võtmesündmused ning kirjeldades üldist ühiskondlikku konteksti. Nende üles ehitatud periodiseering annab hea ülevaate Eesti taasiseseisvumisaja ajaloost, võimaldab täheldada sündmuste vahelisi seoseid ning hoomata laiemat ühiskondlikku konteksti. Kuigi Läti kohta on nii Eesti ja inglise keeles ilmunud ajalooramatuid, puudub seni terviklik taasiseseisvunud Läti ajalugu kirjeldav teos. Seetõttu püütaksegi bakalaureusetöös periodiseerida Läti siirdeaeg lähtuvalt Lauristini ja Vihalemma periodiseeringust. Töö ei pretendeeri üldistuste ja võrdluste tegemistele, vaid pigem seatakse eesmärk kirjutada ülevaatlik kirjeldus Läti siirdeaaja võtmesündmustest ja nende mõjust ühiskonnale. Ühiskonnal terviklikkuse rõhutamise tõttu ei pöörata näiteks

valimistele ja erakondadele, või majandusnäitajale nii suurt tähelepanu kui valdavas osas siirdeuuringutest. Seejärel proovitakse teha järeldusi kuivõrd ajaloolise periodiseeringu meetod end sotsiaalteadustes ja eelkõige poliitikateadustes ära tasub. Teisisõnu: mida perioodide ritta seadmine ja kirjeldamine meile Läti osas juurde annab? Samuti üritatakse töös välja selgitada kuivõrd kattuvad Läti siirdeaja arengud Eesti omadega ning milliste sündmuste ja protsesside puhul ilmneb erinevusi.

Töö teoreetiliseks aluseks on erinevad siirdemudelid. Ühest küljest Åslundi ja Przeworski eesmärgistatud majandusest lähtuva siirde mudel, teisalt Offe ja Sztompka teooriad siirdega kaasnevast sotsiaalsest traumast ning arenguprotsesside vastuolulisusest ja ebasünkroonsusest.

Bakalaureusetöös kasutatakse ajaloolise periodiseeringu meetodit, võttes aluseks Lauristini ja Vihalemma Eesti siirdeaja periodiseeringu raamistiku. Kirjutatu tugineb erinevatele ajalooramatutele, kronoloogiatele ja teadusartiklitele. Siirdeprotsesside mõjude täheldamiseks on kasutatud kõiki seni ilmunud Läti Inimarenguaruandeid. Tasub meeles pidada, et kuna enamik töös kasutatavad andmeid pärineb juba valmis kirjutatud raportitest ja allikatest, on need teatud määral subjektiivsed: rolli mängib andmeid esitanud autori tõlgendus ja valik. Samuti on autorist olenev ajaloo tõlgendamine, eriti kuna paljuski põhinevad Läti lähiajalugu kirjeldavad raamatud taasiseseisvumisaja „kangelaste“ memuaaridele. Seetõttu on mõnetine subjektiivsus töö puhul vältimatu, seda enam, et ka ajaloolise periodiseeringu puhul lähtuvad võtmesündmused autori eelistustest.

Bakalaureusetöö esimeses peatükis selgitatakse siirde ja siirdeaja tähendust poliitikateaduste kontekstis. Seejärel antakse ülevaade peamistest uuringu suundadest ning tutvustatakse ajaloolise periodiseeringu meetodit, Lauristini ja Vihalemma periodiseeringut ning põhimõtteid, millest perioodide eristamisel lähtutakse. Teine peatükk keskendubki Läti siirdeajale, kus iga alapeatükk märgib ühte perioodi. Viimases peatükis analüüsitakse, kuivõrd töö suudeti täita püstitatud eesmärgid, tuuakse välja olulisemad tähelepanekud seoses Läti siirdeajaga ning antakse soovitusel edasisteks uuringuteks.

1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Peatükis antakse ülevaade peamistest teoreetilistest lähtekohtadest. Esmalt püütakse lahti mõtestada siirde ja siirdeaja tähendus käesoleva töö kontekstis. Seejärel tutvustatakse põgusalt peamisi postkommunistliku siirdeaja teoreetilisi vaatepunkte ning kirjeldatakse periodiseeringu kui meetodi põhimõtteid ja kasutusvõimalusi.

1.1 Post-kommunistliku siirdeaja sotsiaalteaduslik käsitlus: mõiste tähendus ja siirdeteooriad

Siire tähendab kõige lihtsamalt öeldes üleminekut. Poliitikateadustes võttis selle mõiste esimesena kasutusele Dankwart Rustow 1970. aasta artiklis „Transitions to Democracy“, ent siirdeteooria põhjalikeks arendajates võib pidada Guillermo O’Donnell’it ja Phillippe C. Schmitterit, kes määratlesid 1986. aasta uuringutes siiret, kui üleminekut ühest poliitilisest režiimist teise (Schmitter & O’Donnell 1986: 7). Sellest definitsioonist lähtuvad enamik tänapäeval tuntud siirdeuurijatest. Siirdeae tähendab sealjuures perioodi, mil ühiskonnas seesugused muutused toimuvad.

Siirde uurimisel keskendutakse režiimi muutust põhjustavatele teguritele, siirde kui murdepunkti analüüsimisele ning uue ühiskonnakorra kujunemisele. Kuigi algne definitsioon ei määratle konkreetselt missuguste režiimitüüpidega on tegu, mõeldakse enamasti üleminekut totalitaarsest või autoritaarsest ühiskonnakorrast demokraatlikku (Jovic 2010). Veel enam, seoses demokraatia kui ainuvõimaliku („only game in town“) ning ainusoovitava tulevikustsenaariumi konsensusega, on siirdeprotsessidele hakatud omistama demokratiseerumise tähendust, post-kommunistlikes uuringutes sealjuures veel „läänelikku“ demokratiseerumist. „Mõistel „siirdeae“ on hinnanguline ja teleoloogiline varjund: on võimalik küsida, kust kuhu siis teel ollakse, arutleda liikumise teede ning kiiruse üle“ (Lauristin ja Vihalemm 1998). Seetõttu keskendubki suur osa siirdeuuringuid tegelikult demokratiseerumisprotsesside uurimisele ning siiret ei vaadelda kui ajaskulgevat protsessi, vaid kui kindla suunaga rada, mille teatud etappide õnnestunud läbimisel loodetavasti demokraatiani jõutakse. Viimasel aastakümnel on aga seesugust lähenemist kritiseeritud ning mitmed autorid väidavad, et

analüüs ei saa piirduda „lineaarse võidujooksuga lääne demokraatia poole“, vaid ühiskondlikke protsesse tuleb vaadelda laiemalt ning mitmetasandilisemalt (Lauristin & Vihalemm 2009; Jovic 2010).

Normatiivne lähenemine

Esimesne siirdeuurijate grupp jälgib spetsiifiliselt siirdeprotsesse, uurides postkommunistlikke arenguid kui ühesuunalist eesmärgistatud arengut totalitarismist demokraatiale (nt. Noorgaard 1996; Linz ja Stepan 1996; Bunce 1995; Åslund 2007). Heaks näiteks siirdeteekonna teleoloogilisest kujutamisest on tuntud USA politoloogi Zbigniew Brzezinski esitatud lineaarne mudel, mille kohaselt algab siirdeaeg poliitilisest ja majanduslikust süsteemist. Siirdeaega võib Brzezinski järgi jagada kolme perioodi: 1) läbimurre (1-5 aastat); 2) uue poliitilise, majandus- ja õigussüsteemi aluste rajamine (3-10 aastat); 3) demokraatliku ühiskonnakorralduse stabiliseerumine (3- 15 või enam aastat). Kogu protsess võtab seega aega vähemalt 10-30 aastat. (Lauristin & Vihalemm 1998:676). Seesuguse koolkonna esindajad kipuvad uuringutes rohkem vastandama ja konkretiseerima. Mõisted ida ja lääs, kapitalism ja kommunism, „edukad“ ja „mitteedukad“ endised kommunismi leeri riigid jne. Ka on võetakse sageli keskseks aspektiks majandus, mille järgi mõõdetakse nii riigi edukust kui ka demokratiseerumise taset (eriti kohtab seda näiteks põhjalikult postkommunistlike riikide siirdeid uurinud Rootsi teadlase Anders Åslundi töödes). Seesugused uuringud kujutavad postkommunistlike „maade vahelist mõõduvõtmist vastavalt rahvusvaheliselt omaksvõetud „teekaardile““. Maldini (2007) väitel on endiste sotsialismimaade uuringutes oluline käsitleda siiret kui radikaalset üleminekut nii poliitilises (ühe-partei süsteemist parlamentaarsesse demokraatiasse), majanduslikus (sotsiaalselt tsentraliseeritud plaanimajandusest turumajandusse) aga ka sotsiaalses mõttes (kollektivistlikust kindla sotsiaalsete tagatistega süsteemist turust sõltuvasse ja piiratud sotsiaalse kaitsega heaolu riiki).

Üldiselt võimaldab ühesuunaline reformiprotsesside ja eesmärgistatud lineaarse teekonna põhine lähenemine riike paremini võrrelda, siirdeprotsessides üldistusi ning mustreid täheldada, teisalt kritiseeritakse seesuguseid teooriaid aga üheülbalisuse,

liigselt majandusele orienteerituse ning ülejäänud ühiskondlike protsesside tähelepanu jätmise poolest.

Siirdeprotsesside kui paradigma muutust vaatlev lähenemine

Teise gruppi moodustavad autorid, kes ei vaata siirdeühiskonda niivõrd kui eesmärgipõhist ja etapilist poliitilist protsessi, vaid uurivad siirdeühiskonda laiemalt, kaasates ka ühiskonna muid aspekte. „Postkommunistlikud arengud on siinkohal seesmiselt vastuolulised ja mitmekihilised protsessid, mille ettearvamatuid suundi ja seesmisi seaduspärasusi tuleb normatiivsete eelarvamusteta uurida ja avastada.“ (Lauristin & Vihalemm 2009). Oluliseks esindajaks on siinkohal Saksa filosoof ja sotsioloog Claus Offe, kellelt pärineb kolmetasandiline siirdemudel, mille kohaselt siirdeühiskondades kulgevad erinevad protsessid samaaegselt kuid erineva kiirusega (Offe 2004; Lauristin & Vihalemm 1998; 2009). Offe peab siirdeühiskondadele iseloomulikuks ümberjaotusmehhanismide puudulikkust ning olukorra teket, kus ühiskond jaguneb vähesteks võitjateks ning suureks hulgaks kaotajateks, ning siirdeühiskonna edukus sõltub just viimastega toime tulemisest.

Lauristin ja Vihalemm (2009) väidavad, et „Siirdeühiskondade sotsiaalteaduslik analüüs ei saa enam rahulduda ühesuunalise transitsiooni käsitlemisega, vaid nõuab kriitilist ja süsteemset transformatsiooniprotsesside vaatlust.“ Sellega nõustuvad ka mitmed välisautorid (nt. Maldini 2007; Jovic 2010; Tascu 2011). Transformatsioon kui sügav sotsiaalne ja kultuuriline muutus toimub hoopis pikemal ajaskaalal, selliselt mõistetud siirdel puudub selge algus ja lõpp, samuti üheselt määratlevad eesmärgid, mille täitmist saaks täpselt mõõta. Selgust ei ole ka edu kriteeriumides ja arengutegurites.

Töös võetakse aluseks peamiselt Brzezinski, Aslundi ja Norgaardi arusaamad siirdeaja kaardistamisest, lisades analüüsile laiemat ajaloolist, ühiskondlikku konteksti lisades (tuginedes Offe ja Sztompka teooriatele). Selleks kasutatakse ajaloolise periodiseeringu meetodit. Järgnevalt antaksegi ülevaade periodiseeringu kui meetodi tagamaadest ning olulisusest ja võimalustest siirdeprotsesside analüüsimisel.

1.2 Ajalooline periodiseering

Periood on ajajärk, ajalõik kahe pöördepunkti - epohhi vahel. Epohh tähendab nimelt peatust, peatuspunkti, millel on ajavoolus markantne koht. Epohhiloovad sündmused (näiteks loodus- või majanduskatastroofid, sõjad jms) märgivad muutusi ja on seega väljaulatuvad pidepunktid ajaloo protsessis, võimaldades seda liigendada ning vaadelda erisuste põhjal. (Tarvel 1999). Periodiseeringu eesmärk on teatud ajaloolistele üleminekutele ja muutustele tähelepanu osutada ning neid eristada. Ameerika poliitilist ajalugu uurinud Andrew Polsky rõhutab sealjuures perioodide omavahelist seotust ning nende olulisust ühiskondlike protsesside mõistmisel, tabavalt Toynbee tuntud mõttele vastu vaieldes: „ Periodiseering näitab, et [Ameerika] poliitiline areng ei ole olnud lihtsalt üks pagana asi teise järel“ (Polsky 2005: 530).“

Kuigi periodiseering tähendab lihtsalt öeldes ajaloo tükki jaoks jaotamist, markeerides neid kriitiliste pöördepunktidega (*critical junctures*), tuleb meeles pidada, et periodiseering ei ole samatähenduslik kronoloogia mõistega. Esiteks on kronoloogia ajatelg üheselt määratletud: sündmused, toimingud ja perioodid kulgevad mööda ühte kindlat ajaskaalat. Seevastu periodiseeringu puhul võidakse tagasi viidata eelnevatele aastatele, aastanumbrid võivad sattuda mitmesse perioodi (Jessop 2003; Kersh 2005). Ka hõlmab periodiseering aega horisontaalselt ning ei kirjelda ainult ühesuunalist protsessi vaid ka pilti selle ümber. Teiseks eristab periodiseeringut kronoloogiast sündmustevaheline seotus, sest sel puhul keskendutakse periodiseerimisel sündmustevahelistele seostele, nende analüüsimisele ja paigutamise laiemale konteksti. Seetõttu ei tähenda periodiseerimine üksnes teatud ajastuid, vaid pigem üritatakse kirjeldada uurimise all olevaid ühiskondi ning nendes olevaid sotsiaalsete suhteid, ajaloolisi arenguid, reeglite, normide ja võimuhete muutumist ning konteksti (Kersh 2005:519).

Periodiseerimine aitab mõista, mis on perioodide sees või erinevate perioodide vahel oluline ja tavapärane. Katznelson (2003) toob seejuures periodiseerimisest rääkides sisse eelistuste mõiste, väites, et periodiseeringu aluseks on teatud aja, tegevuspaikade ning valikute teadlik eelistamine. Seetõttu on periodiseering alati teatud määral sõltuv autori hinnangutest ja arusaamadest, mistõttu on periodiseeringut kui sotsiaalteadusliku

meetodit kritiseeritud selle subjektiivsuse ja liigse konstrueerituse tõttu (Haydu 1988; Sanders 2005). Kuigi, ajaloo erinevateks perioodideks jagamine ei ole fakt, on see vajalik hüpotees“ (Carr 1961:76, Neuman 2006:477 kaudu) ning on oluline mõista, et kuigi perioodid on tehnilikud, pole nad juhuslikud. Siinkohal kerkib aga üles küsimus kas kahe selgelt eristuva perioodi vahel on alati konkreetne pöördepunkt. Sageli on tegu hoopiski pikemate protsessidega, kus olukord on muutunud, ent kriitilise hetketa. Seetõttu ei pruugi pöördepunktide otsimine end alati ära tasuda, kuna nii võidakse tähelepanu osutada sündmustele, mis on juhtumisi „õigel ajal õiges kohas“, ent nende ühiskondlik ja ajalooline mõju on tegelikkuses marginaalne.

1.3.Siirdeaja periodiseerimine Eesti ja Läti näitel

Paigutades eelpool kirjeldatu Eesti ja Läti siirdeprotsesside konteksti, lähtutakse töös arusaamast, et siirdeaja periodiseering aitab meil kahe sarnaselt alustanud riigi arengut paremini mõista, hoomata ning võrrelda. Periodiseerimine aitab ühendada ka kahte erinevat siirdeuringute suunda. Siirdeprotsesside etappideks jagamine on omane normatiivsetele siirdeteooriatele (eriti Brzezinski) ning pöördepunktide eristamine, ja sealjuures kronoloogiliselt, võimaldab paremini hinnata sündmuste omavahelist seotust ja sõltuvust protsesside ja sündmuste ajastusest ja järjekorrast (mis on jällegi omane rajasõltuvusteooriatele). Ka muudab Eesti ja Läti siirdeperioodide kõrvutamine nende kahe riigi arengu võrdlemise süsteemsemaks ja konkreetsemaks. Unustada ei maksa ka periodiseerimise teist poolt – sündmuste kirjeldamist, seostamist, võrdlemist ning asetamist laiemasse ühiskondlikku konteksti. Seeläbi muutub siirdeühiskonna uurimine pelgalt ühesuunalise protsessi asemel laiemaks, mitmekülgsemaks ja kaasab endasse ka kultuurilis-sotsioloogilisi aspekte majandus-poliitiliste kõrval.

Kokkuvõtlikult on periodiseering hea moodus muutuste kirjeldamiseks. Muutuste eelduste ning spetsiifiliste tingimuste analüüs võimaldab välja tuua peale kõigile postkommunistlikele maadele omastele üldiste struktuursete eelduste ka iga maa ajaloost, asendist, rahvast, kultuurist tulenevad erisused, mille tõttu muutuste protsess kulgeb kiiremini või aeglasemalt, omandab erinevaid vorme ja keskendub erinevatele eesmärkidele (Noorgard 1999). Muutuste teguritena ei tule arvesse mitte üksnes objektiivsed asjaolud (näiteks geopoliitiline asend, rahvastiku koosseis vms), vaid ka subjektiivsed tegurid, nagu eliitide roll, karismaatiliste liidrite esilekerkimine jne.

Muutuste protsessi kirjeldamisel on oluline vaatepunkti eristamine (seesmine, osalejate positsioon vs välisvaatlejate pilk), võtmesündmuste esiletoomine kui ka kriteeriumid, mis võimaldavad muutumist ajas jälgida (Lauristin & Vihalemm 2010).

Lauristin ja Vihalemm jagavad Eesti siirdeaja viieks perioodiks. Esimeste perioodide puhul on olulisi sündmusi rohkem, perioodide piirid selgemini määratletavad ning kindlasti vajalik tuua esile ka alaperioode. Viimase 10-15 aasta puhul on arenguperioodid ebamäärasemad, üleminekud ühtlasemad ja eristused väga tinglikud (Lauristin & Vihalemm 2010).

- 1) Poliitiline läbimurre ja taasiseseisvumine („Laulev revolutsioon“) 1988-1991
- 2) Erakorralise poliitika, radikaalsete reformide aeg 1992-1995
- 3) Majanduslik stabiliseerumine ja tehnoloogiline moderniseerumine 1995-1999
- 4) Eurointegratsioon ja arengukriis 1999-2004
- 5) Siirdeaja lõppemine: uuel teelahkmel 2005-2008

Iga perioodi juures on autorid toonud välja ka **domineerivad protsessid, sisu, juhtivad grupid, olulisemad sündmused ja struktuursed tõkked**. Seejärel lisatakse sündmustele laiem ühiskondlik kontekst ning seletatakse olulisemaid pöördepunkte ja nende mõju.

Läti siirdeaja periodiseerimisel lähtutakse Lauristini ja Vihalemma raamistikust. Küll aga ei järgita jäigalt Eesti perioode, mis tähendab, et Läti puhul võidkse perioode eristada teistsuguste aastanumbritega, aga ka perioodid ühendada või jaotada.

2. Läti siirdeaja periodiseering

2.1.Poliitiline läbimurre ja taasiseseisvumine (1986-1991)

2.1.1 Kolmas ärkamine: oktoober 1986-märts 1988

Domineerivad protsessid: Nõukogude võimu vastaste protestide algus Baltikumis; keskkonnaalaste ja inimõigusorganisatsioonide süünd; luuakse vundament iseseisvusliikumiste tekkeks.

Sisu: spontaansed poliitilised protestid võimu vastu

Juhtivad rühmad: keskkonnakaitsjad; endised dissidendid ja poliitvangid; Läti tööliklass

Olulisemad sündmused: „Helsinki-86“ moodustamine; hüdroelektrijaama vastase ja riigi majanduslikke ja keskkonnaalaseid küsimusi käsitleva artikli avaldamine; protestid ja tuhanded allkirjad hüdroelektrijaama vastu; esimene massiline kalendridemonstratsioon küüditamisohvrite mälestamiseks; nõue võimudele Molotov-Ribbentropi salaprotokollide avalikustamiseks.

Struktuursed tõkked: KGB reageerib Helsinki 86 tegevusele paanikaga, proteste hakatakse takistama ning nende korraldajaid jälgima ja sanktsioneerima.

Läti siirdeprotsesside alguseks võib pidada 1986. aastat, mil noor ajakirjanik Dainis Ivans ja tema kolleeg Arturs Snips avaldas ajakirjas *Literatura un Maksla* (Kirjandus ja Kunst), Nõukogude võimu vastase artikli. Artikkel oli ajendatud autorite ja ühiskonna vastuseisust Nõukogude võimu plaanile rajada Daugava jõe hüdroelektrijaam. Kirjutises seadsid autorid lisaks projektiga seotud keskkonnaküsimuste käsitlemisele küsimuse alla ka Nõukogude võimu pikaajalised eesmärgid ja majandusliku loogika (Pabriks & Purs 2002; Bleiere 2006; Bluzma 2005 loetus?; Kasekamp 2011). Pärast ilmumist äratas kirjutatu suurt vastukaja ning selle toetuseks tuli 700 kirja ja 30 000 allkirja, misjärel projekti lõpuks katkestati (Pabriks & Purs 2002: 53). See sündmus on märgilise tähtsusega, sest tegu oli Baltikumis esimese võimuvastase tegevusega, mis lõppes positiivse tulemusega. Ka tähendanuks hüdroelektrijaama ehitamine mitte üksnes pikajalisi keskkondlikke kahjusid vaid sümboliseerinuks taaskord viisi, kuidas lätlasi

neid otseselt puudutavatest ja olulistest otsustest välja jäetakse. Tammi ehitamine oleks kaasa toonud ka järjekordse võõröliste sissetungi, mis oleks juba niigi katastroofilises demograafilises seisus Läti rahvastikku (lätlased moodustasid 1990. aasta andmete kohaselt vaid 52% - LIA¹ 1995) rahvusküsimusi veelgi ohustanud. Seetõttu omandas Daugava projekti vastu võitlemine lisaks keskkondlikele aspektidele ka vastuasumise keskvõimule ja rahvuse kaitsmisele.

Samal aastal moodustasid kolm Lieapaja töölist (Pabriks & Purs 2002: 52) inimõiguste eest võitleva „Helsinki 86“ grupi. Kuigi rühmitusse kuulus vaid kümme inimest, olid nad KGB pideva tähelepanu all. „Helsinki 86“ eestvedamisel korraldati Riia südalinnas esimene avalik meeleavaldus (14. juuni 1987), kus öeldi avalikult välja erinevaid nõudmisi Läti suurema autonoomia ja iseseisvusega seoses. Kohale tuli ligi viis tuhat inimest. Samal aastal järgnes veel kaks demonstratsiooni: neist esimene 23. augustil Molotovi-Ribbentropi Pakti aastapäeval ning teine 18. novembril, Läti Iseseisvuspäeval. Ajalooliselt olulistele kuupäevadele ajastatuse tõttu kutsuti meeleavaldusi kalendridemonstratsioonideks.

Siiski tasub meeles pidada, et „Helsinki 86“ näol ei olnud tegu kultuurilise eliidi ega ka ametliku ega tuntud organisatsiooniga. Vaatamata tuhandete inimeste osavõtule ei olnud tollased kalendridemonstratsioonid veel laialdane organiseeritud vastupanu, pigem kujutasid need spontaanseid proteste, eesotsas peamiselt rahvale tundmatute nägude, endiste poliitvangide ja dissidentidega (Pabriks & Purs 2002: 23; Bluzma 2009). Seesugune maine oli rahvale pisut hirmutav ning tekitas kartuse võimu santksioonide ohvriks langeda. Teisalt oli rühmituse tegevus siiski murrangulise tähendusega, kuna protestid valmistasid rahvast ette järgnevateks aastateks. Sellest räägib tõsiasigi, et kuigi esimestest kalendridemonstratsioonide osavõtt ei olnud veel massiline, kandis 23. augusti proteste üle Läti Televisioon, mistõttu „ärkamise“ meeleolud jõudsid igasse kodusse.

¹ Läti Inimaengu Aruanne (LIA). Lühendit kasutatakse töös ka edaspidi.

2.1.2. Iseseisvusliikumise politiseerumine ja masside toetuse võitmine 1988- 1990

Valdavad protsessid: üha süvenev nõukogude süsteemi lõdvenemine ja demokratiseerumine; iseseisvusliikumise etteotsa kerkivad intellektuaalid ja poliitilised isikud; iseseisvuspüüdlused jõuavad massidesse; iseseisvusliikumiste polariseerumine

Sisu: intellektuaalid ja poliitilised aktivistid võtavad iseseisvusliikumise enda kätte; usk iseseisvusesse ja selle avalik toetamine jõuab masside teadvustesse; ametlikud ja avalikud arutelud nõukogude kuritegude ja opositsiooni üle; kalendridemonstratsioonidest hakkavad osa võtma tohutud massid üle terve riigi; ametlike massiorganisatsioonide asutamine: Läti Rahvuslik Iseseisvusliikumise ja Läti Rahvarinde asutamine; avalikult hakatakse rääkima Läti autonoomiast, mis 1989 lõpuks viib juba täieliku iseseisvuse nõudmiseni; iseseisvusliikumise populaarsuse kasv; nõukogude võimu legitiimsuse vähenemine; Interrinnete teke

Juhtivad rühmad: intellektuaalid; poliitilised aktivistid; uute massiorganisatsioonide liidrid,

Olulisemad sündmused: Avalikud arutelud aktuaalsete majandus-ja sotsiaalprobleemide üle; esimesed avalikud koosolekud ja kõned nõukogude kuritegude tunnistamise ja avalikustamise teemal; 1988. juunis toimuv Loomeliitude pleenum; ajakirjanik Mavriks Vulfsons ütleb esmakordselt avalikult välja, et nõukogude võim okupeeris Läti vägivaldselt – see oli esimene ametlik väljakutse nõukogude võimule Lätis, mis äratas laialdase arutelu kogu riigis ja ajaloo ümberhindamise üle; 1989. aasta augustis toimuv Balti kett; nõukogude võim mõistab avalikult Molotov-Ribbentropi salaprotokollid hukka; Riias toimub folkloorifestival „Baltika 88“, kus lehvivad rahvuslipud; esimest korda pärast nõukogude aja algust tähistatakse ametlikult Läti iseseisvuspäeva; Interrinde streik; keeleseaduse vastuvõtmine; kohalike omavalitsuste valimised; esimesed vabad valimised märtsis

Struktuursed tõkked: rahvusvaheline konsensus toetada Gorbatšovi Nõukogude Liidu kooshoidmises; Nõukogude vägede ja ametnike kohalolek Lätis; Kommunistliku partei püüd demokratiseerumist ja liberaliseerimist takistada; reformistid Kremli ei poolda Balti riikide autonoomiat; Interrinded; Moskva toetus Interrinnetele

Järgmise perioodi läbimurdvaks hetkeks võib pidada, 1988 aasta 25. märtsi (1949. aasta küüditamisaastapäeva), kui Läti intellektuaalide poolt korraldatud üritusel arutati avalikult ja ametlikult stalinismi kuritegusid, poliitilisi, majanduslikke ja sotsiaalprobleeme ning nendega seonduvat. Veidi pärast seda korraldati kultuurilise eliidi poolt ka esimene massidemonstratsioon, kui Kirjanike Liit kutsus inimesi üles kogunema Bretheni surnuaeda mälestamiseks küüditatud. Üritus kavandati paralleelselt „Helsinki-86“ Vabadussamba juurde planeeritud sündmustega ning nagu hiljem selgus, oli see strateegiline käik vähendada „Helsinki-86“ aktivistide initsiatiivi mõju. Kohalik kommunistlik partei toetas Kirjanike Liidu kogunemist, sest see tundus tollal võrreldes radikaalse „Helsinki-86“ grupiga tagasihoidlikum ja mõõdukam. Seetõttu võib mõneti väita, et Läti intellektuaalide tegevus algas koos kommunistidega (leides hiljem muidugi oma tee, saades Läti iseseisvusliikumise peamiseks edasiviivaks jõuks) (Bluzma 2009:321). Järgnevalt kirjutas Läti kultuuriline eliit 1988 aasta kevadel kõigile Läti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi elanikele avaliku kirja, protesteerides seal varem Nõukogude meedias ilmunud perestroikavastase artikli vastu.

Järgmiseks murranguliseks sündmuseks võib pidada 1.-2. juunil korraldatud Loomeliitude pleenumi. Sinna kutsuti mainekaid spetsialiste, kes oleksid pädevad aktuaalsete probleemide osas sõna võtma. Loomeliitude pleenumil ütles ajakirjanik Mavriks Vulfsons otsesõnu välja, et 1940-ndal. polnud tegu ei millegi muuga, kui Balti riikide okupeerimisega, aluseks Molotov-Rippentropi salaprotokollid. Vulfsonsi avaldus oli tähtis samm, sest vaatamata „Helsinki-86“ grupi sarnastele väljaütlemistele 1987 aastal, väitis midagi sellist esimest korda Kommunistlikule Parteile lähedal seisev inimene. Kokkuvõtlikult kirjutati pleenumil deklaratsioon, mis nõudis rahvusvaheliselt üldsuselt, et Läti Sotsialistliku Vabariiki koheldaks kui iseseisvat riiki Nõukogude Liidus. Ka sätestas deklaratsioon selgeks eesmärgiks liikuda rahvusvahelise tunnustuse poole ning omandada liikmestaatus erinevates rahvusvahelistes organisatsioonides. Veel nõuti, et Läti riigi seadused oleks sõltumatud ja eraldiseisvad Nõukogude Liidu omadest. Deklaratsioon sisaldas ka kõiksugu nõudmisi Läti kultuuri, rahvast ja majandust puudutavates küsimustes. Näiteks nõuti plaanimajanduse vähendamist ning üleminekut turumajanduslike elementidega majanduse poole, võõrtööliste sissetoomise

peatamist, ülikoolide autonoomiat jpm. Loomeliitude pleenum on iseseisvumisprotsessides oluline murdepunkt, sest esiteks oli tegu esimese ametliku (!) väljaastumisega Nõukogude võimu vastu ja teiseks oli intellektuaalide esiotsa kerkimisel rahva haaramisel oluline teene: „kultuurilise eliidi kaasamine muutis protestid rahva jaoks seaduslikumaks ja aitas osalisi kaitsta vägivaldsete repressioonide eest (Pabriks & Purs 2002:54) .Demonstratsioonidele järgnesid meeleavaldused koostöös teiste Balti riikidega, mis päädis 23. augustil 1989 Balti ketiga.

Vaatlusalusel perioodil asutati Läti Rahvuslik Iseseisvusliikumine –esimene massiliikumine, mis nõudis Läti iseseisvuse taastamist. Oktoobris 1988, moodustasid Läti intellektuaalid ka teise, veidi mõõdukama, Läti Rahvarinde (Latvijas Tautas Fronte LTF). Aastaga kasvas LTF liikmeskond 250 000 inimeseni, moodustades umbes 10 % Läti rahvastikust, olles tollal suurim Läti demokraatlik liikumine. 1989. aastal hakkasid radikaalsed Läti aktivistid eestlaste eeskujul moodustama kodanike komiteesid, mis tähendas kõigi enne 1940. aasta okupatsiooni kodakondsuse saanute ja nende järeltulijate registreerimist. Teisisõnu tähendas see sisuliselt sisserännanute ja põliste lätlaste eristamist (hoolimata tõsiasiast, et võrreldes teiste Balti riikidega oli Lätis juba enne okupatsiooni enam muulasi, ent siiski oli nende arv võrreldes sisserännanutega marginaalne). Kodanike registreerimisega koguti 1990. aasta alguseks üle 900 000 allkirja, mistõttu töötas see mitteametliku referendumina Läti iseseisvuse toetuseks.

Mõlemad liikumised - nii LTF kui ka Kodanike Komiteede liidrid - seadsid eesmärgiks Nõukogude süsteemist lahku löömise, ent nende nõudmiste laad oli erinev. Kahe liikumise konkurents ilmnes selgelt 1990. aasta Ülemnõukogu valimiste eel. Suurem osa LTF liikmetest pooldas niinimetatud parlamentaarset iseseisvumise taastamist, Kodanike Komiteed aga nn legaalset. (Pabriks & Purs 2002; Dreifelds 1996). Parlamentaarse lähenemisviisi kohaselt oleks Läti iseseisvus saavutatud olemasolevates Nõukogude võimu institutsioonides lätlaste autonoomiat ja mõjukust suurendades. Teisisõnu loodeti riigiorganitesse ja ametitesse saada üha enam lätimeelseid jõude (sinna alla kuulusid ka lätimeelsed muulased). Parlamentaarne „tee“ poleks aga välistanud mittekodanike häält, mistõttu võinuks suur venelaste osakaal, aga ka vene vägede osakaal, iseseisvumisprotsesse negatiivses suunas mõjutada (tollastele

meeleoludele vaidleb aga vastu (Dreifeldsi 1996) . Legaalne viis lähtus samast ideoloogiast, mida kasutati kodanike komiteede puhul – hääleõigus on vaid teatud osal rahvastikus – s-o. enne 1940. aastat seal elanud lätlastel ja nende järeltulijatel. (Pabriks & Purs 2002:59; Bluzma 2009:344). Kahe liikumise mõneti ideoloogiline vastasseis lõppes sellega, et „legaalse“ tee ja Kodanike Komiteede eestvedajad ähvardasid valimisi boikoteerida, vältimaks igasugust edasist nõukogude võimu legitimeerimist kuid ühtegi alternatiivi välja pakkumata. Lõpuks saavutasid aga kaks osapoolt kokkulepe, mis tähendas, et komiteed ei boikoteeri valimisi ja juhul, kui LR võidab, nõuavad nad täielikku iseseisvust.

Üldiselt peavad autorid (Pabriks & Purs 2002; Lauristin ja Vihalemm 1997) kahe liikumise vahelist konkurentsi kasulikuks: Kodanike Komiteed pakkusid LTF-le kuni 1993. aastani konkurentsi, tugevdades LTF selgroogu ning meenutas nendele iseseisvumisprotsessides järjepidevusele rõhumist, suutes nii vähendada kohalike reformikommunistide mõju. Seetõttu muutiski algselt vaid majanduslikku ja poliitilist autonoomiat nõudev LTF 1989 aastal oma kurssi täieliku iseseisvumise taotlemise suunas. Põhjuseks muutused üha vabamaks muutuvas Läti ühiskonnas endas, naaberriikides toimuv (iseseisvumisprotsessid Leedus ja Eestis) ning Läti Rahvusliku Iseseisvusliikumise surve.

Ka Läti kommunistlikus parteis hakkab toimuma lahknemine: eralduvad konservatiivide ja reformistide tiib. Läti kommunistlikust parteist välja visatud reformistid asutavad Iseseisva Läti Kommunistliku partei ning teevad sisuliselt koostööd Rahvarindega. Kommunistliku partei konservatiivne tiib asutab Interrinde, kelle toetajaskond koosneb muukeelsest kohalike suurtööstuste *töötajatest* ja sõjaväelastest.

Selle perioodi lõpetab lätlaste jaoks märkimisväärse tähtsusega iseseisvusdeklaratsiooni väljakuulutamine 1990. aasta 4. mail. Iseseisvusdeklaratsiooniga kuulutati Läti sisuliselt iseseisvaks riigiks. Siiski esitleti ettevaatlikuse mõttes deklaratsioonile järgnevat aega kui ülemineku aega, mitte Nõukogude Liidust täielikku lahkulöömist.

2.1.3. Deklaratsioonist iseseisvuseni. 4. mai 1990 – 21.august 1991

Domineerivad protsessid: välja kuulutatud siirdeperiood; esimeste institutsioonide moodustamine; rahvusvahelise tunnustatuse poole püüdlemine; hakatakse taotlema täielikku iseseisvust autonoomia asemel; Läti käitub küll iseseiseva riigina, ent on juriidiliselt ja rahvusvahelises mõistes siiski Nõukogude Liidu osa.

Sisu: tekivad mitmed mittekommunistlikud parteid; LTF võtab võidu nii Rahvasaadikute Kongressil kui ka kohalikel valimistel; kahe leeri vastasseis: kuidas iseseisvust taastada?; Läti keel tõuseb ametliku keele staatusesse; hakatakse piirama migratsiooni; võetakse vastu otsus riigisümbolite uuendamise kohta; iseseisvumine nõuab esimesi ohvreid; OMON-i (miilitsa eriüksuse) rünnakud; rahvas moodustab barrikaade Läti kaitseks.

Sündmused: esimesed vabad valimised; interrinne rünnak; 13. jaanuaril, Vilniuse rahutustest ajendatuna, asub rahvas strateegilisi hooneid kaitsma ning barrikaade ehitama; OMON-i rünnakud, 20. jaanuaril ründab OMON Läti Siseministeeriumi; 3. märtsil iseseisvusreferendum; Augustiputš; Nõukogude sõjavägi haarab võimu Läti televisioonis ja teistes riigiasutustes; 21. augustil võtab Läti Ülemnõukogu vastu põhiseadusliku otsuse Läti iseseisvumise kohta, mis omakorda lõpetab 1990. aasta 4. mail väljakuulutatud üleminekuperioodi.

Struktuursed tõkked: Moskva suurendab kontrolli ja vastasseisu iseseisvusliikumisele ja toetab Interrinnet; seaduslikult on Läti jätkuvalt Moskva võimu all; rahvusvaheline üldsus ei toeta täieliku iseseisvuse ideed; NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi seadus, mis teeb tegelikkuses Nõukogude Liidust väljaastumise võimatuks; OMON-i rünnakud.

Sel perioodil käitus Läti sisuliselt kui iseseisev riik, olles samas *de jure* jätkuvalt Nõukogude Liidu osa. Koheselt pärast deklaratsiooni väljakuulutamist asuti riigi toimimiseks vajalikke institutsioone üles ehitama. Samuti asuti tegema esimesi samme liitumaks Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukoguga. Mõlemad protsessid osutusid keeruliseks, sest Läti võimudel ei olnud demokraatlike protseduuride läbiviimise kogemust, erinevad valitsusorganisatsioonid ei teinud omavahel koostööd ja ka rahvusvahelised kontaktid olid minimaalsed (Pabriks & Purs 2002). Näiteks asutati uus prokuratuur, sest varasem keeldus uuele valitsusele kuuletumast, täites jätkuvalt

Moskva káske. Sarnaselt jagus probleeme Läti siseministeeriumisse, mille Riia osakond iseseisvusdeklaratsiooni ei tunnustanud ning politsei töö oli aastaks sisuliselt halvatud. Suudeti küll luua Läti pank ja palju mitmeid teisi riiklike institutsioone, ent need funktsioneerisid edasi sovetlikke maneere jälgides või kohandasid oma tegevust kahe võimuga koos eksisteerimiseks – Läti ja Nõukogude valitsusega.

Vaatamata Nõukogude süsteemi üldise ldvenemisele, oli Moskva mõju siiski märgatav ning kõrgem võim keeldus Läti iseseisvuse osas jrelandmisi tegemast. 2. jaanuaril haarasid OMON-i liikmed Läti Kommunistliku partei käsul Riia ajakirjandusmajaa. 13. jaanuaril toimuvad Vilniuses relvastatud rünnakud ning sellest ajendatuna kutsus LTF liider ja lemnukogu liige Dainis Ivans rahvast valitsushoonet kaitsma. Inimesed moodustasid barrikaade, mis jäid mehitatult püsima kuni 25. jaanuarini. Sealjuures on märkimisväärne, et barrikaadidele läks lätlaste kõrval ka suur hulk venelasi. Läti teadlane Ilga Apine kutsub seda rahvuste mesindalateks, sest lätlased ja venelased on koos ühe eesmärgi nimel väljas.“ (Pabriks & Purs 2002:63). 13-25 jaanuarini toimusid massimeeleavaldused, rahvast tuli barrikaadidele aina juurde, ent OMON-i rünnakud inimeste vastu jätkusid. Vägivald jõudis tippu 20. jaanuaril, kui OMON tungis Läti Siseministeeriumisse tappes ja vigastades mitu inimest. OMON-i rünnakud olid veriseim osa Läti taasiseseisvumisprotsessidest, ent need panid rahva täielikult lahti ütlema nõukogude võimust, sest see tappis ja alandas omaenda kodanikke.

Jaanuaris korraldatakse ka Moskvast Balti riike toetav meeleavaldus, millest võtab osa ligi sada tuhat inimest.

1991. aasta 3. märtsil korraldab Läti valitsus iseseisvuse väljakuulutamiseks rahvahääletuse, kus 73, 68 % inimestest hääletab iseseisvuse poolt (lätlastest 94 % ja venelastest 38%).

19. augustil toimub Venemaal riigipööre, mis tähendas Läti jaoks revaid hetki. Vene sõjavägi hivas Läti teletorni ja teisi riigihooned. Järgmiseks päevaks oli aga olukord Venemaal pöördunud. 21. augustil võtab Läti lemnukogu vastu põhiseadusliku otsuse Läti iseseisvumise kohta, mis omakorda lõpetab 1990. aasta 4. mail väljakuulutatud üleminekuperioodi ja siirdeaja esimese perioodi.

2.2. Institutsioonide ülesehitamine ja radikaalsete reformide aeg: august 1991-juuni 1995

Domineerivad protsessid: riigi institutsioonide ülesehitamine; radikaalsed reformid; suund läände; „võitjate“ ja „kaotajate“ esmane ilmnemine.

Sisu: riigiametite ja avaliku elu desovetiseerimine, põhiseaduslike põhimõtete sisseviimine, seadusandliku ja täidesaatva võimu institutsioonide ülesehitamine, rahvusvaheliste suhete loomine ja arendamine; hüperinflatsioon, majanduskriis, elatustaseme langus, rahareform, kodakondsusküsimuste teravnemine, Vene vägede lahkumine, panganduskriis, masside kaugenemine poliitikast, sotsiaalse trauma esmased ilmingud.

Olulisemad sündmused: Viienda ja kuuenda Seimi valimised, rahareform; 1922. aasta põhiseaduse taastamine, Nõukogude vägede lahkumine, kodakondsusseaduse vastuvõtmine, 1995. aasta panganduskriis.

Juhtivad grupid: uus poliitiline eliit: endised reformikommunistid, noored „karjeristid”.

Struktuursed tõkked: majanduskriis, elatustaseme tugev langus, Vene vägede kohalolek, kodakondsusküsimuste pinged.

Pärast iseseisvumist oli Läti riigil sisuliselt kolm ülesannet: üles ehitada demokraatlikud riigi institutsioonid, stabiliseerida majandus ning saavutada täielik kontroll majanduse üle.

Esimeseks oluliseks sündmuseks võib pidada parlamendi valimisi 1993. aasta 5-6 juunil. Valimiste eel tekkis Lätis rohkelt uusi erakondi ning kokku kandideeris ligi 23 parteid, Seimi pääses neist kaheksa ja võidu võttis kesk-parempoolne Läti Tee (Latvijas Cels). Seejärel taastati juulis 1922. aasta põhiseadus, kuhu viidi sisse mõistagi hulk muudatusi. Teise maailmasõja aegse Läti vabariigi põhiseaduse taastamise eesmärk oli rõhutada riigi järjepidevust (Kasekamp 2011).

Kuigi poliitilist eliiti tuli ka väljastpoolt, jäid siiski liidriteks nõukogudeaegsed poliitikud ning endine *nomenklatuur* (Pabriks ja Purs 2002:68). Võrreldes näiteks

Eestiga, kus uus valitsus koosnes peamiselt „värskest verest“, oli taasiseseisvunud Läti parlamendis vähem endiseid dissidente ning kommunistliku tegevusega mitteseotud inimesi (Matonyte 2009). Kui 1980. aastate lõpu poliitikat iseloomustas avalikke debattide rohkus, siis 1990. aastate keskpaigaks oli avalikku arutelu vähem, poliitika enam kandunud tagatubadesse ning isamaaliste meeleolude asemel domineeris soov raha ja võimu juurde pääseda. 1993. aasta Seimi valimistel oli osavõtt küll 89%, ent seejärel hakkas rahvas poliitikast üha enam kaugenema, langesid valimisaktiivsus (1995. aastal juba 72% ning 1994. aasta kohalikel valimistel 63%) ja usaldus institutsioonide vastu (Pabriks & Purs 2002: 68; LIA 1995; LIA 1996).

Selle perioodi üheks olulisemaks protsessiks võib pidada radikaalseid majandusreforme. Endise süsteemi kokkuvarisemisega kaasnes hüperinflatsioon, kaupade puudus ning üldine majanduskriis. Olukorra kontrolli alla saamiseks tuli läbi viia rahareform (1993) ning alustada erastamisprotsessi. Viimase puhul täheldavad mitmed autorid (Norkus 2011; Åslund 2007, 2011; Nissinen 1999) võrdluses teiste Baltimaadega protsessi liigset venimist (põhjuseks nii parlamendivalimistega viivitamisest kui ka poliitilistest dilemmadest, vt edasi järgmine peatükk). Kuigi erastamise (mis sai tegelikkuses hoo sisse alles 1996. aastal) ja parlamendivalimiste venimine pärssisid Läti majanduse taastumist, saadi 1993. aastaks inflatsioon kontrolli alla ning 1994. oli majanduskasv juba positiivne – 0.6 % (LIA 1996).

Läti iseseisvusaja esimeste aastate poliitilist debatti iseloomustab tugev majandusele orienteeritus, ent domineerisid ka etnilised küsimused, mis puudutasid peamiselt keelt ja kodakondust.

15. oktoobril 1991. võttis Ülemnõukogu vastu otsuse, mille kohaselt saavad kõik sõjajärgsed Läti kodanikud ja nende järeltulijad automaatselt riigi kodakondsuse. Sisuliselt tähendas see, et enamik venekeelsest elanikkonnast ei olnud riigi kodanikud. Rahvusvaheline üldsus survestas Lätit koheselt naturalisatsiooniks võimalusi ja reegleid kehtestama. Parlamendivalimiste venimise tõttu jõustus sellekohane seadus aga alles 1994. aasta juulis, mistõttu reaalsed naturalisatsiooniprotsessid algasid 1995. aastal. 1994. aasta kodakondsusseadus pälvis tugevat rahvusvahelist kriitikat, kuna see kehtestas kvoodid, mille kohaselt võisid algselt kodakondsust taotleda vaid kodaniku

pereliikmed, 1996-2000. aastast Lätis sündinud inimesed ning alles 2001. aastast Lätist väljaspool sündinud kodanikud. Seesugune seadus eelistas selgelt nooremaid inimesi ja diskrimineeris vanemaid mittekodanikke. (Pabriks & Purs 2006: 87). Lisaks rahvusvahelisele kriitikale põhjustas kodakondsusseadus pingeid ka Lätis: iseseisvust toetanud mittekodanikud tundsid end reedetuna, sest 1980. aastate murranguliste sündmuste ajal lubasid Läti Rahvarinde esindajad neile võrdset kohtlemist ja võrdseid õigusi, ent reaalsus oli teine. Sealjuures tasub märkida, et 1993. aasta avaliku arvamuse küsitluse põhjal toetasid leebemat kodakondsusseaduse varianti, kus kodakondsuse oleks saanud inimesed, kes on teatud perioodi Lätis elanud ning on Läti riigile lojaalsed, lisaks mittekodanikele ka suurem osa etnilistest lätlastest (Diena, Oktoober 7, 1993 Pabriks ja Purs kaudu). Arvatavasti leidsid aga poliitikud, et lätlaste seas võimu hoidmiseks pidid nad muulaste osas kõvakäelist joont jätkama.

Kodakondsusküsimused mõjutasid tegelikult ka majandust, seda aga mitte niivõrd konfliktide kui hoopis tööjaotuse osas. Dreifedsi (1996:159) ja Norkuse (2011:234) andmete põhjal oli 1989. aastaks kõrgharitud venelaste osakaal suurem kui lätlaste oma (tuhande inimese kohta vastavalt 143 ja 96 inimest). Venelastele kuulusid strateegiliselt suurem osa olulisematest ametikohtadest. Et kodakondsusseaduse tõttu võisid riigiametis töötada vaid kodakondsusega isikud s.o peamiselt lätlased – koondus nn nõukogude nomenklatuur üha enam äri sektorisse. Ka oli tollal laialt levinud arvamus (mida toetavad ka uuringud), et mitte-lätlased omavad või kontrollivad enamikku Läti majanduslikust võimekusest, rikkusest ja kasumist. On võimalik, et mitte-lätlastel on ka tugevam majanduslik vundament mis võib olla tingitud madalast lätlaste esindatusest linnades, eriti Riias. Mitte-lätlased nautisid Nõukogude perioodil paremaid võimalusi arendamiseks vajalikke kontakte ja ressursse (LIA 1995). Seetõttu domineeris 1990. aastatel selgel ärieliit, kel olid sidemed Venemaaga ning jätkusnõukogude mentaliteet äri valdkonnas (Norkus 2011; Åslund 2007; Nissinen 1999, Arias-King 2003). Lätil, kes oli võrreldes Eesti ja Leeduga juba niigi Nõukogude ajal Venemaa majandusest ja tööstusest enam sõltuvuses (Dreifeds 1996), oli eelpool mainitu taustal raskem „uuesti alustada.“ Suuresti puudus ka selleks tahe, sest 1990. aastate algul levis sealse poliitilise eliidi hulgas suhtumine, et Riia puhul (kus on venelaste osakaal suurem kui lätlaste

oma) on tegu nii-öelda Baltikumi Šveitsiga (Norkus 2011), mistõttu funktsioneerisid ka näiteks Läti pangad sageli vene ärimeeste puhvrina.

Venemaa sidemete kõrval iseloomustab Läti äri- (aga ka poliitilist) kliimat kõrge korrupsioonitase. Tolleaegset Lätit põhjalikult uurinud Marja Nissinen (1999:203) kirjutab et „korrupsioon lokkas nii avaliku kui erasektori puhul, ning mõnikord oli neid kahte sektorit raske eristada [---] ja efektiivsete kontrollmehhanismide ja väljakujunenud äritraditsioonide puudumise tõttu võib Läti äritegemisi kõrvutada Metsiku Lääne omadega.“ Äri ja poliitika seostamatus heidab varju nii ärieliidile kui riigile tervikuna. Veel kirjutab ta, kuidas pea iga partei on seotud mingisuguse investorite huvigrupiga, mistõttu erakondadega häid suhteid omamata on riigis raske äri teha. Kirjeldatud süsteemi nõrkus jõudiski kõrgpunkti 1995. kevadel, kui Läti pangad järjest pankrotti läksid. Kriis päädis Läti suurima ja olulisima Banka Baltija kokkuvarisemisega. „Pangandussüsteemi probleemidele lisandus oodatust ligi kaks korda suurem eelarve puudujääk ja avalikkuse usk lati vahetuskursi stabiilsusesse lõi kõikuma. (LIA 1996; Ross 1996)“. Panganduskriis viis majanduskasvu taas miinustesse (otsi number)

Lisaks majanduslikele aspektidele, oli kriisil ka laiaulatuslik poliitiline mõju. 1995. aasta 2. veebruaril arreteerisid Läti siseministeriumi töötajad Riia ühe suhteliselt väikese kommertspanga, Latvias Industrial Banka, tippjuhid. Mõned päevad hiljem esitati neile süüdistus panga aktsiakapitali suurendamisega seotud suuremastaabilises pettuses. Panganduskriis tõi ilmsiks korrupsiooniprobleemid ja Läti pangandussektori liigse seotuse „kahtlase vene rahaga.“ Mitmed autorid (Norkus 2011; LIA 1996; Åslund 2011) kirjeldavad seda kui pöördepunkti, mis oli Läti võimude jaoks silmiavav sündmus just korrupsiooni ja „kahtlase Vene raha“ suhtes.

Majanduse ja siseriikliku poliitika kõrval oli tollaseks valuküsimuseks ka Vene vägede väljaviimine. Suuresti tänu USA ja Rootsi abile (Fredén 2009) saavutati lõpuks kokkulepe ning 1994. aasta augusti viis Venemaa oma väed välja, tingimusel, et Skrudna radarijaam jääb Venemaa kontrolli alla veel järgneviks neljaks aastaks. Vene vägede lahkumine on märkimisväärse tähtsusega, kuna märgib viimast peatükki riigi

suveräänsuse saavutamise osas. Ka märgib see sündmus selle siirdeperioodi lõppu poliitilises mõttes.

Vaatamata takistustele suutis Läti sel perioodil täita kõik kolm peatüki algul mainitud eesmärki. Ometigi ei tohi unustada, et nende sündmuste taustal oli ühiskond sügavas kriisis. Offe (2004) väitel ei jõua siirdeühiskonnas sotsiaalne areng majanduslikule heaolule sageli järgi ning ühiskond jaotub vähemaks hulgaks võitjateks ja suuremaks hulgaks kaotajateks. Seesugune tendents ilmnes Läti esimestel iseseisvusaastatel, kui Läti rahvas elas üle suurema trauma kui paljud teised riigid. 1996. aasta Läti Inimarengu Aruande andmete kohaselt vähenes keskmine lätlane päevane kalorinorm ligi 12% võrra (vaatlusalune periood 1989-1994). Peamiselt põhjustas langust sissetulekute üldine vähesus, millest kõneleb tõsiasi, et toidule kulutas keskmine lätlane 1994. aastaks ligi poole oma palgast (LIA 1996). 1994. aasta esimeses kvartalis väitis 80 % Läti perekondadest, et nende majanduslik olukord on negatiivne, teisisõnu, enamikul Läti inimestest oli probleeme toidu, ravimite, riiete ja eluasemega, rääkimata eneseharimise ja kultuuriga seotud valdkondadest. Märgatavalt langes esimestel iseseisvusaastatel ka keskmine eluiga, mis oli näiteks 1989. aastal meestel 66,2, naistel 75,4 ent 1994. aastal meestel 60,1 ja naistel 73,4 aastat. Nii nende andmete ja näiteks iibe (-6,9) poolest oli Läti võrreldes teiste Balti riikide ning endiste sotsialismimaadega halvemas seisus.

Offe võitjate ja kaotajate mudel väljendub veel Lätis läbiviidud avaliku arvamuse uuringuid analüüsides. Riiki iseloomustab suur ühiskonna lõhestumine: kuigi 1980. aastate lõpus ilmnes tugev solidaarsustunne ning kodanikuühiskonnale omased tendentsid, oli see 1990. aastate keskpaigaks suuresti kadunud. 1994-1995 aasta jooksul suurenes märgatavalt inimeste arv, kes täheldasid selget vahet valitseva poliitilise ja majandusliku eliidi ja ülejäänud ühiskonna huvide osas. Näiteks uskus 1994. aastal läbiviidud uuringu põhjal 75 % küsitletud läti elanikest, et ühiskond ei suuda riigi poliitilist suunda ega otsuseid mõjutada. Sama suur osa vastanutest leidis, et tavainimesele ei ole riigiametnike –või poliitikute poole pöördumisest mingisugust kasu (LIA 1996. Kui jõuad siis siia tabel lisadesse). Vaid viiendik respondentidest uskus, et valitsus pöörab ühiskonna vaadetele tähelepanu ning poliitikud seisavad rahvuslike huvide eest. Rahva pessimismi toetavad ka rahvusvahelised indeksid, mis hindavad

korruptsiooni siia arv ja Gini indeks siia arv. Ka on tõenäoline, et kuigi 1994. aastal hakkas taas majandus kasvama, ei väljendunud see veel tavainimeste sissetulekutes.

Kokkuvõtlikult võib seda perioodi iseloomustada sõnaga plahvatus. Senine korraldus varises kokku ning mängima hakati uute reeglite järgi nii poliitilisel, majanduslikul kui sotsiaalsel tasandil.

2.3. Stabiliseerumine ja eurointegratsioon

2.3.1. 1996-1999– stabiliseerumine ja majandusareng

Domineerivad protsessid: stabiliseerumine; erastamine; rahvusvaheline lobitöö.

Sisu: Riigi ettevõtete erastamine: kodakondsusseadusküsimused; Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) vaatlejate missioonid Baltikumis; Vene ja Läti suhete halvenemine ajalooliste ja rahvusküsimuste tõttu,

Olulisemad sündmused: kodakondsusseaduse muutmine: venelaste lahkumine Skrundast; Vene kriis; 1998. aasta kevade rahvuskonfliktid; Läti saab ametliku kutse Euroopa Liidu läbirääkimisteks.

Juhtivad grupid: poliitiline eliit; oligarhid

Struktuursed tõkked: Vene kriisi mõju Läti majandusele; korruptsioon; üha suurenev sissetulekute ebavõrdsus; 1998. aasta kriis Läti-Vene suhetes

Selle perioodi jooksul toimus Läti majandusele väga oluline erastamisprotsess. Võrreldes teiste Baltimaadega hilines erastamine mitu aastat ning see vähendas potentsiaalseid välisinvesteeringuid. Ka väidavad mitmed autorid, et erastamine oli läbipaistmatu ja korruptiivne protsess ning ebaõiglane protsess, kus palju riigiomandit sattus „valitute“ kätte naeruväärselt madala hinnaga (Åslund 2011; Nissinen 1999). 1998. aasta Maailmapanga raporti sõnul koondus Läti majanduslik võim käputäie oligarhide kätte, poliitilised ja majanduslikud huvid olid sageli eristamatud ning võinuks väita et riik on „erastamise erastanud“. Korruptsioon muutus Lätis üha suuremaks probleemiks.

Sellest hoolimata sai aga majandus tänu panganduskriisi järel tehtud olulistele reformidele, „puhastusele“ pangasektoris ning erastamisele hoo sisse ning inimeste argielu hakkas stabiliseeruma. Valitsuse peamiseks eesmärgideks oli rahvusvaheliste organisatsioonide (peamiselt NATO ja Euroopa Liidu) liikmelisus. 1997. aastal sai kolmest Balti riigist kutse läbirääkimistele vaid Eesti. Euroopa Liit põhjendas tollal, et Lätis ei ole veel piisavalt arenenud turumajandus. Veel põhjendatakse tollast otsust Eesti kõrge integreeritusega rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, ka olid eestlased agaramad Euroopa Liiduga vabakaubandusleppeid sõlmima – lätlased kartsid seevastu, et tihedamad suhted EL-ga võivad kahjustada nende ärisidemeid venelastega (Norkus 2011; Bleiere 1988; Åslund 2011). Siiski näitas Eesti läbirääkimistele kutsumine, et Baltikumil on võimalus, ning pärast kaheaastast pingutust sai ka Läti 1999. aastal kutse läbirääkimisteks – sellega algas ametlikult uus periood.

Euroopa Liiduga liitumine tähendas aga lätlastele rahvusküsimuste üle vaatamist. Sel perioodil, olid nii Lätis kui ka Eestis rahvusvahelised OSCE missioonid, mis pidid seisma vähemusrahvuste kaitsmise eest. Et sarnaseid missioonid leidsid aset peamiselt Balkanil, kus tollane olukord ei olnud Baltikumiga võrreldavgi, oli see Läti rahvusvahelisele mainele halb plekk. Rahvusvaheline üldsus sundis Lätit ka kodakondsusseadust uuendama, mida 1998. aastal ka tehti – uue seaduse kohaselt saavad kõik, pärast 21. augustit 1991 Lätis sündinud lapsed automaatselt kodakondsuse, ka kaotati uuest seadusest kvoodid ning keeletesti muudeti lihtsamaks.

1998. aastal oli Vene majandus sügavas kriisis ja sellest puutumata ei jäänud ka Baltikum. Kuigi sel kriisil polnud nii hävitavat mõju, kui 1995. aasta kriisil, mõjutas see siiski mitmeid Läti majandussektoreid. Näiteks kannatasid väga põllumehed, kelle toodang müüdi peamiselt Moskvasse ja Sankt-Peterburgi. Kuigi järelevaates ei kestnud vene kriisi kahju kaua ning kriis sundis Lätit enam majandust lääne poole suunama, väljendus inimeste rahulolematuse mitmetes väiksemates streikides.

Kuigi majanduslikult ning lääne poole liikus riik sel perioodil jõudsalt, halvenesid 1998. aasta kevadel järsul Vene ja Läti suhted. Seda Riia rahvuskonfliktide tõttu, mis tipnesid aprilli algul plahvatustega Riia sünagoogi ja Vene saatkonna juures. Venemaa ähvardas Lätit majanduslike sanktsioonidega ning tegi Läti kohta halvustavaid avaldusi.

1996. aasta alguseks võis täheldada, et radikaalsete muutuste aeg oli lõppenud ning riik oli stabiliseerumas. 1995. aasta panganduskriis sundis valitsust läbi viima reforme, mis mõjus hästi nii majandusele kui muutis pangandussektorit läbipaistvamaks ja efektiivsemaks. Seda perioodi iseloomustab majanduslik ja poliitiline stabiliseerumine – majandus on üldiselt tõusnud, Vene kriisi mõjud jäid kardetust väiksemaks ning rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumise osas astus Läti suure sammu edasi. Teisalt võib selle ajajärgu puhul täheldada üha suuremat ühiskonna lõhenemist. Vaatamata kodakondsusseaduse leebumisele, ei ole integratsioon arenenud, erinevused inimeste sissetulekutes aina süvenevad, regionaalprobleemid muutuvad üha tõsisemaks ning korruptsiooniskandaalid ei suurenda rahva usaldust riigistruktuuride vastu ega kodanikuühiskonna teket.

2.3.2. 1999–2004 majandusareng ja eurointegratsioon

Domineerivad protsessid: ettevalmistused Euroopa Liiduga ühinemiseks; stabiilne majanduse ja tehnoloogia areng; rahvusküsimuste areng

Sisu: *acquis communautaire* täitmine; integratsiooniprogrammi rakendamine; keeleseadused; rahvusküsimuste pingestumine; valitsuse kukkumine

Olulisemad sündmused: Euroopa Liiduga liitumise referendum; Vene koolide protestid,

Juhtivad grupid: poliitiline eliit; oligarhid; vene vähemus

Struktuursed tõkked: sissetulekute ebavõrdsus; korruptsioon; ühiskonna lõhestumine; etnilised konfliktid

Kõigist perioodidest on vast see kõige lihtsamini piiritletav, alguspunktiks on Euroopa Liiduga läbirääkimiste alustamine 1999. aasta detsembris ning lõpppunktiks Euroopa Liiduga liitumine 1. mail 2004.

Eurointegratsiooni periood sarnaneb suuresti eelmisele perioodile, peamiselt seetõttu, et jätkus majandusareng ning stabiliseerumine. Eelkõige keskenduti Euroopa Liidu reeglistiku kohaldamisele, liitumiseks valmistumisele, elanike seas eurokampaaniate läbiviimisele jms. Kuigi majandus oli tõusuteel, kippus üha enam grupe oma

rahuolematust väljendama. 2000. aasta alguses hakkasid pensionärid, õpetajad, meedikud ja farmerid organiseerima massikampaaniaid, et valitsusele avalikku survet avaldada. 2000. aasta suvel blokeerisid farmerid piiriäärseid teid, sundimaks valitsust nende nõudmisi kuulda võtma (Bleiere 2006:474). Samas ei pruugi see tähendada automaatselt kriisi olukorda, vaid rahva suuremat tahet end kuuldavaks teha ja ka usku, et neil on õigust nõuda (sest majandus oli selleks hetkeks juba tõusuteel).

Kindlasti võib üheks selle perioodi võtmesündmuseks pidada Euroopa Liiduga liitumise referendumit. Kuigi tagantjärele võib tollane hääletus näida pelgalt vormistamise küsimusena, seda enam, et Lätis ei olnud tugevat EL-i suhtes tugevat vastupropagandat, näitavad liitumisele eelsed uuringud, et tollal olid endisest sotsialismimaadest Eesti ja Läti Euroopa Liiduga liitumise osas kõige skeptilisemad (Kasekamp 2011). Seetõttu oli kahe kolmandiku referendumil osalenute kindel jah-sõna tugevam tulemus, kui loodeti. Teine oluline sündmus sel perioodil oli seotud keeleküsimumustega. 2000. aastal jõustus uus keeleseadus, mis nõudis teiste sätete hulga läti keele kasutamise ja oskuse nõudeid riigiametites. Ka sätestas 1998. aasta haridusseadus, et 2004. aastaks peaksid kõik koolid olema täielikult läti keelele üle läinud. Kui keeleseadus sai rahvusvahelise kriitika osaliseks, siis 2003 ja 2004. aastal korraldasid vene koolide aktivistid meelevaldused, millesarnaseid, polnud Lätis nähtud 1990. aastast saadik. Pärast proteste muudeti seadust nii, et 60% protsenti õppekavast tuleb õpetada läti keeles. Siiski toimusid veel 2004. aasta septembris streigid, kus õpilased puudusid teadlikult koolist, et millega väljendasid vastuseisu keeleseadusele.,

Keeleseaduse kõrval alustati sel perioodil tegelikult ka laiaulatuslikku integratsiooniprogrammi. Siiski, nentides venelaste proteste, vähest esindatust parlamendis ning jätkuvaid küsimusi keele üle (vt. ptk. 2.5), tuleb tõdeda, et venelaste integreeritus ei ole olnud edukas. Suuresti võib siinkohal rolli mängida ka vaatluse all olevale perioodile eelnenud võimuvahetus Venemaal, kui Putini presidendiks saades muutus vene poliitiline retoorika Baltikumi suhtes selgelt vaenulikumaks ning sellest ajast on Venemaa poolt jõudsasti aetud nn lähisvälismaalaste poliitikat, mis tähendab teiste riikide siseasjadesse sekkumist oma kodanike kaitse nime all.

2. 4. Siirdeaja lõpp, majandusbuum 2004-2007

Domineerivad protsessid: post-kommunistliku siirde lõpp; globaliseerumine; rahva poliitilise rahulolematuse kasv

Sisu: erakordselt kõrge majanduskasv; kõrge inflatsioon; materiaalse heaolu kasv; esmakordselt saab võidu varem võimul olnud valitsus; poliitilised skandaalid, ebastabiilsus ja „valitsuste kukkumine“; Läti osaleb välismissioonidel; poliitilise võõrandumise ja sotsiaalsete pingete kulmineerumine, mis tõi kaasa mitmeid streike ja massidemonstratsioone; rahva kaugenemine poliitikast jätkub; Läti saab Schengeni tsooni liikmeks, korruptsiooni ja võimu kuritarvitamise süvenemine; fiskaalpoliitika lõdvenemine; edust „joobumine“; majanduse ülekuumenemine, kinnisvarabuum; töajõupuudus.

Olulisemad sündmused: parlamendivalimised; presidendivalimised; peaminister Kalvitise tagasiastumine; piirilepe Venemaaga., vihmavarjurevolutsioonid

Juhtivad grupid : keskealine 1990ndate aastate algul edu saavutanud eliit; nn võitjate põlvkond; oligarhid ;

Struktuursed tõkked: poliitilised kriisid; korruptsioon; etnilised pinged; vastutustundetu eelarvepoliitika, väljaränne; Venemaa lähisvälismaa poliitika.

Euroopa Liidu ja NATO liikmeks saamist võib eesmärgipõhistes ja „läänestumisele“ orienteeritud siirdeuringute taustal vaadelda kui siirdeaja lõppu – Läti oli täitnud kõik peamised välispoliitilised eesmärgid ning 2007. aasta lõpuks sõlmiti ka piirilepe Venemaaga. Viimase puhul oli küll tegu Lätipoolsete järelandmistega, sest piirileppele alla kirjutades kinnitati ametlikult okupatsiooni alguses kaotatud piirkondade loovutamisele. Küll aga märkis see mõneti taas üleminekuaja lõppu.

Läände integreerumise taustal nautisid lätlased sel perioodil ka enneolematut majandusedu, kui majandus kasvas aastatel 2005-2007 ligi 11 % (vt. Lisad: Tabel X). Majandusedu soodustas 1995. ja 1998. aasta kriiside järel korrastatud pangandussüsteem (Åslund 2011: 20) ja rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumine, mis muutis Läti ärikliima välisinvestoritele atraktiivsemaks ja turvalisemaks.

Kuigi seda perioodi iseloomustab enneolematu majandusedu ja rahvusvaheline integreeritus ei saa stabiliseerumisest ja arengust rääkida ühiskondlikkus mõttes. Majandusbuumi kõrval vahest kõige iseloomulikumaks ühisnimetajaks on selle perioodi puhul korruptsioon ning poliitilised skandaalid. 2007. aastal peatas president Vaira Vike-Freiberga julgeolekuküsimusi puudutava seaduse, mis oleks suurendanud seadusandjate ligipääsu julgeoleku ja luure teenustele (Freedom in the World 2008 – Latvia). Selle peale korraldati rahvapoolt algatatud referendum, mis madala osavõtu tõttu küll mõju ei omanud, ent näitas siiski rahva vastumeelsust. Madal osavõtt kõneleb taas juba eelmistes peatükkides mainitud rahva vähesest usust, et neil on võimu midagi muuta (LIA 1996; 1997), samuti räägib sama keelt ka siiani madalaim osavõtt parlamendi valimistest 2006. aastal (62 % LIA 2007-2008). Siiski jäeti seadusmuudatus lõpuks katki.

Vaid pool aastat hiljem jõudis Läti poliitika tõsisesse kriisi, kui peaminister Kalvitis tagandas ametist korruptsiooni vastu võitleva organisatsiooni juhi Aleksejs Loskutovski. Kalvitise motiiviks olevat mitmete autorite sõnul (Åslund 2011; Rusu 2010) korruptsiooniagentuuri uurimine tema partei ja koalitsiooni liikmete asjades. Loskutovski tagandamine tõi endaga kaasa suurimad massidemonstratsioonid taasiseseisvumisajast peale – 18. oktoobril ning 3. novembril nõudis Loskutovski tagasi nimetamist ning Kalvitise tagasi astumist mitutuhat inimest (Freedom in the World 2008 – Latvia). Ametist lahkus ka mitu valitsuse liiget. Detsembris astus Kalvitis küll tagasi, ent uude valitsusse jäid jätkuvalt samad oligarhide parteid.

Lisaks valitsustasandile ilmestasiid seda perioodi korruptsiooniskandaalid ka muul tasandil - 2007. märtsis esitati korruptsioonisüüdistus kauaaegsele Ventspils linnapeale ja naftaärimehele. Aasta varem astus korruptsiooni kahtlustuse tõttu tagasi transpordiminister Ainārs Šlesers.

Tahes-tahtmata tekib küsimus, miks lätlastel korruptsiooniga võitlemiseks nii kaua läks. Mõneti võib põhjuseks tuua Läti ühiskonna individualistliku loomu: lähtutakse isiklikest huvidest, usk kollektiivsesse võimesse puudub (LIA 2008-2009). Ka võib rolli mängida Nõukogudeaegne asjaajamise laad, millele oli korruptsioon küllaltki omane ning et paranemismärke ei ole suuresti olnud kogu iseseisvusaja jooksul, võib inimestes püsida lootusetuse tunne. 2008. aasta andmete põhjal usub 74 % lätlastest, et poliitikud on

korrumpeerunud. Samas on uuringute põhjal lätlaste poliitiline teadlikkus madal – sündmustega väidab end kursis olevat vaid 11 % rahvast, samuti on ka poliitika vastu tõsist huvi tundvaid isikuid vaid 15%).

Rahva ja poliitikute vahelise võõrandumise kõrval iseloomustavad seda perioodi ka muud murettekitavad sotsiaalsed tendentsid. Euroopa Liidu liikmeks saamisega, avanesid Lätile teiste riikide tööturud ning märkimisväärne osa lätlastest asus paremaid töövõimalusi otsima Suurbritanniasse ja Irimaale. 2011. aasta andmete põhjal plaanib vaid kümnendik neist peagi naasta (LIA 2011). Lisaks väljarände kimbub Lāti edu veel jätkuvalt sissetulekute ebavõrdsus, millest kõnelesid ka majandusbuumi ja üldise „eduperioodi“ ajal peetud streigid (nt. arstide ja tervishoiutöötajate streigid).

Majandusbuumi lõppemise märgid ilmsid Lätis 2008. aasta sügisel, mil tulid esimesed teated majanduskasvu aeglustumisest ning võimalike kokkuhoiumeetmete vajalikkusest. Selle perioodi lõppemiseks leotakse käesolevas töös 14. oktoobrit, mil Eurostat avalikustas Lāti majanduskasvu 11,1% kukkumise. See oli hetk, kui kriis jõudis ka Lāti avalikkusesse ning inimeste teadvusesse (Åslund 2011: 37) ning markeeris pea kümneaastase (väikeste eranditega) kasvuperioodi lõppu.

2.5 Finantskriis 2009-2011 ?

Domineerivad protsessid: radikaalne kärpimine; poliitikate ümberhindamine; valitsuste vahetumine

Sisu: majanduslik ja poliitiline kriis; kasinusmeetmed; tööpuuduse suurenemine; sissetulekute vähenemine; valitsuste kukkumine; rahva politiseerumine; massirahutused,

Juhtivad grupid: IMF; Dombrovskise valitsus

Olulisemad sündmused: Lāti pöördub rahvusvaheliste organisatsioonide poole Parex Panga ja Lāti majanduse päästmiseks; Parex Panga jagamine; 2009. aasta Riia rahutused; 2009, 2010, ja 2011. aasta uute valitsuste moodustamine; parlamendi laialisaatmine ning „oligarhidest puhastamine“; keelereferendum.

Struktuursed tõkked: poliitiline ebastabiilsus; korruptsioon; tööpuudus

Viimane periood Läti lähiajaloo käsitleb esimest kriisi pärast siulise üleminekuaja lõppu, sealjuures peavad mitmed autorid seda nii majanduslikus kui ka poliitilises mõttes taasiseseisvumisaja tõsisemaks kriisiks (Åslund 2011; Ikstens 2009). Välisinvesteeringud vähenesid ligi 70 protsenti (Myant & Drahekoupil 2011). Töötus kasvas Euroopa Liidu kõrgeimaks: 2009. aastal oli viiendik lätlastest töötud. Sisse viidi 712 miljoni euro väärtuses kasinusmeetmeid, avaliku sektori palgad vähenesid 40 protsenti võrra ning ka pensioneid kärbiti 10 protsenti ulatuses. Vähendati hüvesid ning tõsteti sotsiaalmakseid. See kõik väljendus ka rahva meeleoludes, kellest 2008. aastal usaldas parlamenti vaid 20% (Eurostat, IMF, Åslund 2011).

2008. aastal alanud kriis ei tähenda kriisi üksnes majanduslikus, vaid ka ühiskondlikkus mõttes. Esmakordselt on usk senisesse materiaalsele healole ja ultraliberaalsele majandusele tuginevasse ühiskonnamudelisse kõikuma löönud. Kriisi tagamaad ei peitu vaid vastutustundetuse fiskaalpoliitikas, vaid ka aastatepikkuses korrupsioonis ja väheses usalduses poliitiliste institutsioonide vastu. Need meeleolud kulmineerusid 2008. lõpus, kui Parex Panga päästmiseks rakendas valitsus enneolematuid kärpeid, mis koos tööpuuduse kasvuga viisid valitsuse toetuse rekordiliselt madalale tasemele. 13. jaanuaril 2009. aastal toimusid Riias vägivaldsed valitsusevastased rahutused – tänavatele tuli ligi 100 000 inimest. Rahvas ründas riigihooned, tungis poodidesse ja ründas politseinike. Vigastada sai üle viiekümne inimese ning 106 inimest arreteeriti (LIA 2008/2009). 27. jaanuaril järgnesid põllumeeste meeleavaldused. Päev pärast meeleavaldusi esitas president Zatlers valitsusele enneolematu ultimaatumi, mis tähendas, et kui nõudeid ei suudeta täita, toob see kaasa erakorralised valimised. Märtsis 2009, astuski Godmanise valitsus tagasi ning asemele tuli Valdis Dombrovskis, kes asus veelgi suuremaid kärpeid sisse viima. Vaatamata 2009. aasta protestidele, näis, et 2010. aastaks on rahvas valitsuse poliitikaga leppinud – Läti poliitikale mitteomaselt valiti Dombrovskise valitsus tagasi. 2010. aasta parlamendi valimiste eel on mõistagi olulistemateks küsimusteks majanduskriisist väljumine (25% majanduslangus) ning tööpuuduse (20%) vähendamine (Åslund 2011). Erinevalt varasematest kriisijärgsetest valimistest võitis seekord ametisolev valitsus. Siinkohal võib seletuseks olla, et lätlased on korra seesuguste reformide mõju juba näinud – kuigi lõpuks tuli „heaolu arve“ ära maksta, olid 1990. aastate reformid end pikas plaanis siiski ära tasunud. Seetõttu võisid

lätlased seesugust poliitikat toetada. Åslund (2011: 118) väidab lausa, et kuna 2000-2007 aasta majanduskasv oli lihtsalt niivõrd suur, isegi arvestades kriisitagasilööke, püsis lätlaste usk senisesse majandusedusse ning kriisi võeti kui ajutist paratamatut tagasilööki. Ka võib oletada, et eestlaste eurotsooniga liitumine (see toimus küll 2012. aasta jaanuaris, ent üleminek oli 2010. aasta oktoobri valimiste ajaks kindel) näitas lätlastele, et kärbeta ning range rahanduspoliitikaga on võimalik sihile jõuda.

Mõneti märkis 2009. aasta uut ajastut Läti poliitikas. Esiteks polnud olnud kahekümne aasta jooksul olnud sellise ulatusega ega nii vägivaldseid meeleavaldusi. Teiseks oli tegu sügavaima kriisiga pärast 1991. aastat – ja seekord oli kriisini viinud lätlaste enda poliitika ja majanduse ülekuumenemine (muidugi ka ülemaailmne finantskriis), mitte „väljaspoolt“ tulev Nõukogude poliitika. 1995. aasta panganduskriisist erineb 2008. aastal alanud finantskriis seetõttu, et majanduse kukkumine oli sügavam, kriis mõjutas rohkemaid sektoreid ning ennustuste kohaselt (Åslund 2011; IMF 2011), võtab sellest toibumine kauem aega. 2009. aasta protestide (aga ka 2007. aasta „vihmavarjurevolutsiooni“ puhul) tasub veel meenutada rahva üldise „poliitilise ärkamise“ tõusu. Olulist rolli mängib siinkohal Internet, mis oli määravaks masside koondajaks mõlema „revolutsiooni“ puhul. Ka täheldab Ijabs (LIA 2008-2009: 28), et üha enam on arutatakse sotsiaalmeedias, blogides ja foorumites ühiskondlike-poliitiliste probleemide üle.

Lisaks 2009. aasta meeleavaldustele oli selle perioodi teiseks oluliseks sündmuseks üldiste majanduslike kärbeta kõrval president Zatlersi otsus parlament laiali saata. „Ajendiks oli parlamendis peetud hääletus, millega lükati tagasi peaprokuröri soov võtta saadikupuutumatus ühelt niinimetatud oligarhilt, Ainārs Šlesersilt, et otsida läbi tema kodu. Ka tõi ta teisi näiteid oligarhide ja korrupsiooni kohta [---] Ometi tundub, et president Zatlers avastas niinimetatud oligarhide liiga suure mõju Läti poliitikas päris ootamatult, alles pärast seda, kui oli selgunud, et teda ei valita enam teiseks ametiajaks tagasi.“ (Rostoks 2011). Zatlersi reformi toetas rahvas ligi 94,3% hääleenamusega. 2011. aasta valimistel moodustati esmakordselt koalitsioon, kus ei olnud ühtegi „oligarhiparteid.“

Kuigi sellel perioodil domineerisid selgelt majanduslikud küsimused, tõusid taas esile ka rahvustemaatika. Olulise sündmusena valiti 2009. aastal esmakordselt Riia linnapeaks vene päritolu inimene. Ka esines tema koduerakond Üksmeele keskus edukalt 2011. parlamendivalimistel, mis tähendab uuemaid suundumusi Lätis elavate venelaste puhul. Rahvusküsimuste esilekerkimisest kõneleb 2012. aasta talvel korraldatud keelereform vene keele riigikeeleks muutmise kohta, mis oli vaatamata läbikukkumisele märkimisväärne osavõtu numbrite poolest – hääletamas käis 71 % lätlastest, mis on ülejäänud referendumitest osavõttudega (ka näiteks EL-i puhul) võrreldes suur number. Referendum näitas venelaste soovi keele ja kodakondsusküsimused taas pildile tuua.

Selle perioodi vahest kõige olulisemaks küsimuseks on aga, kas periood on lõppenud? Mõneti võiks seda väita, sest majandus näitab paranemise märke, riigi majanduskasv on üks Euroopa suurimatest. Samas on tööpuudus jätkuvalt kõrge ning poliitika stabiliseerumisest ei saa veel rääkida, mistõttu jääb viimase perioodi lõpp töös märkimata.

3. Diskussioon

Läti siirdeaja periodiseeringu puhul võib esmalt väita, et selgepiirilisemad perioodid on kahtlemata siirdeaja alguses, mil perioode markeerivad revolutsioonilisemad sündmused (iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvumine jne.). Hiljem on konkreetseid pöördpunkte leida raskem – näiteks ei ole võimalik leida, ega ka mõttekas otsida konkreetset alguspunkti kolmandale perioodile (1996-1999). Tegu on häguste piiridega ning perioode ääristavad pigem nähtused (kriis, erastamise algus) kui kindlad sündmused. Seda ei saa aga väita juba järgmise, neljanda perioodi puhul, kus lähtuti täielikult Euroopa Liidu liitumisprotsessi kuupäevadest. Kõige keerukam oli leida alguspunkti neljanda ja viienda perioodi vahel, kus piiriks oli taas kriisi ilmumine. Siinkohal ilmneb ka Katznelsoni (2003) kirjeldatud ajaloolise periodiseeringu suurim nõrkus, mis tähendab, et perioodid on tugevalt mõjutatud autori eelistustest ja kompetentsist. Käesoleva töö puhul tuleb see väga hästi välja. Esiteks on perioodide piirid hägused seetõttu, et kirjutises püütakse korruga arvesse võtta nii majanduslikke/poliitilisi, kui ka ühiskondlikke aspekte: mis ei lase lähtuda näiteks loogilisest kronoloogiast (näiteks teise perioodi puhul, kus poliitilises mõttes oleks periood lõppenud Vene vägede lahkumisega, ent majanduslike ja ühiskondlike külgi arvestades pidi perioodi „mahutama“ ka panganduskriisi). Spetsialiseerumine ühele konkreetsele küljele oleks aidanud perioode süsteemsemaks ja täpsemaks muuta, ent see oleks läinud vastuollu bakalaureusetöö eesmärgiga pakkuda ülevatlikku kirjeldust. Järgnevalt tuuakse välja peamised erinevused ja sarnasused Läti ja Eesti siirdeaja perioodides.

Ootuspäraselt ilmnes, et Eesti siirdeaege läheb Läti siirdeaja periodiseeringuga üldiselt kokku, sest mõlemad riigid läbisid siirdeajajärgul sarnased etapid ning tegid seda küllaltki samaaegselt. See järeldus toetab teooriapeatükis kirjeldatud siirdeteooriate normatiivset lähenemist, mille kohaselt on demokraatliku, või veel enam, „läänelikku“ ühiskonda jõudmine lineaarne eesmärgistatud protsess, kus ühte etappi ei saa jõuda, enne teist läbimata. Peamiselt erinevad perioodid (ja seetõttu ka protsessid) kahes aspektis: esiteks toimusid Eestis enamik arengutest varem ja teiseks on perioodid selgemini eristatavad. Lätis viivitati radikaalsete reformide ja parlamendivalimistega veidi kauem kui Eestis, mistõttu nihkusid ka paljud teised protsessid edasi (näiteks

erastamine, välisinvesteeringute sissevool, kodakondsuse taotlemine jms.) Seetõttu jäeti töös erinevalt Eesti periodiseeringust radikaalsete reformide ja institutsioonide ülesehitamise periood alaperioodideks jaotamata – kuna protsessid toimusid suhteliselt kattuvalt. Samal põhjusel peeti paremaks Läti puhul 1996-1999 ja 2000-2004 aastad ühendada üheks perioodiks, sest stabiliseerumine ja majandusareng iseloomustavad ühtselt mõlemat perioodi. Ka ei olnud Läti puhul 1999. aasta nii suureks tehnoloogiliseks hüppeks, kui Eestis, kus sel aastal käivitati Tiigrihüppe programm, mis märkis tehnoloogiaarengu hüpet (Lauristin ja Vihalemm 2009). Ehkki Eesti periodiseeringul ei ole kaasatud viimast nelja aastat, mis Läti puhul moodustavad käesolevas töös uue ja olulise perioodi, on alust arvata, et samuti käsitletak viimaseid aastaid uue perioodina ka Eesti puhul. Tõsi, sündmused on vähem dramaatilised ning võib-olla vähem majanduskesksed kui Läti, ent kaudseid paralleele saab nende perioodide vahel siiski tõmmata. Viimase majanduskriisi ajal ei olnud Eestis midagi sarnast „vihmavarju“ või „pingviinide“ revolutsioonile. Teisalt on aga ka Eestis ühiskond võrreldes eelnevate aastatega üha enam näitamas poliitilise kultuuri muutumist (või vähemalt selle tahet) ja ning valmidust olulistel teemadel sõna võtta. Veel mõni aastad tagasi, ei olnud meelevaldused sugugi nii tavalised kui praegu – näiteks on kasvõi viimase aasta üliõpilassstreigid, ACTA vastased kogunemised ja halvaks panu poliitilisele retoorikale. Viimase puhul saab taas tõmmata paralleele Lätiga - Ansipi kõnest inspireeritud fooliummütsid Eestis ning Godmanise kõnest inspireeritud pingviinid². Eesti ühiskonna poliitilisest aktiveerumisest kõnelevad veel näiteks NO99 etendused, ent jällegi, sarnaselt Lätile, iseloomustab ka Eestit poliitiliste rikkumiste kerge karistamine ning rikkunute poliitikasse naasmine.

Paralleele sarnaste arengute puhul võib tuua ka perioodide üleselt. Näiteks on mõneti võrreldavad 1998. aasta ja 2004. aasta rahutused ning Eesti 2007. aasta Pronksöö. Rahutuste kaal ja kahju on erinevad, kuid ajend peitus kõigi kolme puhul rahvusküsimustes ning 1998. ja 2007. puhul erinevates ajaloo tõlgendustes.

Lähenedes töö tulemustele teisest siirdeuuringute vaatenurgast täheldame, et Eesti ja Läti on tegelikult oma arengus küllaltki sama koha peal ning mõlemas riigis on selgelt tajutav sotsiaalse arengu mahajäämus majanduslikust. Samuti on Eestis ja Lätis selgelt

² Mõlema puhul oli tegu poliitilisest kõnest välja rebitud väitega, mida hiljem protestidel sümbolina kasutati. Ansipi oma oli muidugi selgelt mõnitavam.

võimalik välja tuua võitjaid (Eesti avalikkuses on lausa mõiste „võitjate põlvkond“) ja kaotajaid (nn kolmas Eesti). Mõlema ühiskonna probleem on üha suurenev väljaränne, rahvastiku vähenemine, masside kaugenemine poliitikast, persoonide domineerimine poliitikas, suur ebavõrdsus sissetulekutes, tugevate sotsiaaldemokraatlike jõudude puudus, vähemuste madal integreeritus jne. Et ühiskondlikus arengust ning periodiseeringu kui meetodi rakendatavusest ning kasulikkusest paremat pilti saada, tasuks Eesti ja Läti siirdeaega periodiseerida ka näiteks puhtalt Inimarengu aruande statistikat kõrvutades ning ühiskondlike protsesside alusel. Arvatavasti ei oleks sel puhul kindlasti mitte nii palju perioode, vaid neid oleks vähem, need oleks pikemaajalisemad ning piirid hägusemad. Küll aga aitaks kasvõi kahe erineva maa ja ka kahe erinevast periodiseeringu subjekti kõrvutamine Eesti ja Läti arengut paremini mõista, näha vastuolusid ja paremini võrrelda.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli periodiseerida Läti ajalugu aastatel 1986-2011, tuginedes Lauristini ja Vihalemma (2009) Eesti siirdeaja raamistikule ning katsetada ajaloolise periodiseeringu meetodi kasutatavust ja kasulikkust sotsiaalteadustes.

Teooria peatükis tõdeti, et siirdeprotsesside paremaks mõistmiseks tasub lisaks etapilisele lähenemisele kirjeldada ajaloolisi sündmusi ka üldises ühiskondlikus kontekstis. Seejärel toodi välja periodiseeringu, kui meetodi tugevused ja nõrkused – periodiseering pakub head kirjeldust, ent on liialt lähtuv autori eelistustest. Läti siirdeaja periodiseerimisel võeti aluseks viimase 25 aasta olulisemad majanduslikud ja poliitilised sündmused, selgitades nende tähendust ja mõju siirdeprotsessides. Teisalt üritati lisaks etapilisele lähenemisele lisada perioodidele ühiskondlikku konteksti.

Kõrvutades Eesti ja Läti siirdeaja perioode langevad need sisuliselt ja ajaliselt kokku või väikese nihkega. Ka ilmnevad mõlema riigi siirdeajal nii-öelda „kohustuslikud“ protsessid-sündmused, milleni varem või hiljem jõutakse. Siirdeaja alguses on Läti ja Eesti sarnasemad, aastate möödudes aga erinevamad – näiteks sai Eesti varem EL läbirääkimisteks kutse, võttis kasutusele euro ning viimane majanduskriis ei mõjunud Eestile nii rängalt kui Lätile. Uurides ühiskondlikke aspekte, on Eesti ja Läti veelgi sarnasemad. Kõige suurem erinevus peitub korruptsioonis, millega ei ole Eestis siiani nii suuri probleeme olnud kui Lätis. Ka on Eesti poliitika olnud stabiilsem. Üldiselt vaevlevad Eesti ja Läti mõlemad jätkuvalt sotsiaalse trauma käes: ühiskonnas on kaotajaid võrreldes võitjatega jätkuvalt liiga palju ja majandusareng toimub tunduvalt kiiremini kui ühiskondlik.

Püüdes anda hinnangut periodiseerimisele kui meetodile, tuleb tõdeda, et pigem on tulemus kirjeldav ning vaatlust pakkuv kui analüüsiv ning tulemusi lubav. Seetõttu võib periodiseeringut sotsiaalteadustes ja miks mitte ka võrdlevas poliitikas käsitleda kui eelmeetodina, mis loob hea pinnase näiteks hilisemaks põhjuseid otsivaks või rajasõltuvuse analüüsiks.

Kasutatud kirjandus

1. Anderson, James. „Corruption in Latvia. Survey evidence“, 1998. World Bank Report.
2. Arias-King, Fredo. „Centrality of Elites“ *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2003, Nr.11 (1), lk. 150-160.
3. Åslund, Anders. *How Capitalism Was Built. The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge University Press, 2007.
4. Åslund, Anders; Dombrovskis Valdis. *How Latvia Came through the Financial Crisis*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2011.
5. Bleiere, Diana. „Latvia as Part of the USSR (1945-1990)“ ja „The Restoration and Strengthening of the Independence of The Republic Of Latvia 1991-2004“, kogumikus. „*History of Latvia the 20th Century*“ ed. Goble, Paul; Jumava: 2006, lk. 323-512.
6. Börsch, Alexander; Feldmann, Magnus; Goyer, Michel. „The origins of Varieties of Capitalism: Lessons from post-Socialist transition in Estonia and Slovenia“, kogumikus „*Beyond Varieties of Capitalism Conflict, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*“ ed. Hancke, Bob et al; Oxford: Oxford University Press, 2007, lk. 329-351.
7. Dreifelds, Juris. „Latvia in Transition“. Cambridge University Press, 2011.
8. Fredén, Lars Peter. *Tagasitulekud: Rootsi julgeolekupoliitika ja Balti riikide iseseisvuse uus algus 1991-1994*. Tallinn: Kultuurileht, 2009
9. Green, William A. “Periodizing world history.” *History and Theory*. 1995 Nr. 34 (2), lk. 99-111.
10. Haydu, Jeffrey. „Making Use of the Past: Time Periods as Cases to Compare and as Sequences of Problem Solving“. *American Journal of Sociology*, 1998. Nr. 104 (2), lk. 339-371.
11. Jessop, Bob. „The Political Scene and the Politics of Representation: Periodizing Class Struggle and the State in The Eighteenth Brumaire“. 2002, *Sociology*, Lancaster University, Lancaster, lk. 1-10.

12. Jović, Dejan. „Problems of Early Post-Communist Transition Theory: From Transition from to Transition to“. *Politička Misao*, 2010, Nr. 47 (5), lk. 44-68.
13. Karklins, Rasma. *Ethnopolitics and the Transition to Democracy : The Collapse of the USSR and Latvia*. Washington: Hopkins University Press, 1994.
14. Kasekamp, Andres. *Balti riikide ajalugu*. Tallinn: Varrak, 2011.
15. Katznelson, Ira. „Periodization and Preferences: Reflections on Purposive Action In Comparative Historical Social Science“, kogumikus „*Comparitive Historical Analysis in the Social Sciences*“, ed. Mahoney, James; Rueschemeyer, Dietrich, Cambridge University Press, 2006, lk.270-304.
16. Kersh, Rogan. „Rethinking Periodization? APD and the Macro-History of the United States“, *Polity*, 2005, Nr. 37, lk. 513-528.
17. Lauristin, Marju; Vihalemm Peeter. Siirdeaja sotsiaalteaduslikud käsitlused. TÜ Sotsiaalteaduskona doktorikool, „Eesti siirdeaja sotsiaalteaduslikud käsitlused“ (14-15. november 2008).
18. Lauristin, Marju; Vihalemm, Peeter. „The Political Agenda During Different Periods of Estonian Transformation: External and Internal Factors“ kogumikus „*Estonia’s Transition to the EU. Twenty Years On*“, ed. Lauristin, Marju; Vihalemm, Peeter, London ja New York: Routledge, 2010, lk. 1-27.
19. Lauristin, Marju; Vihalemm, Peeter. *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu: Tartu, 1998.
20. Maldini, Pero. „Introduction,“ kogumikus, „*Transition in Central & Eastern European Countries: Experiences & Future Perspectives*“ ed. Maldini, Pero; Vidović, Davorka, Centar za Politoloska Istrazivanja, 2007, lk.7-15.
21. Matonyte, Irminda. „Ex-nomenklatura and Ex-dissidents in the Post-communist Parliaments of Estonia, Latvia, Lithuania, and Poland“, *Viešoji Politika Ir Administravimas*, 2009, lk.28-39.
22. Nadel, George H. “Periodization”. kogumikus “International Encyclopedia of the Social Sciences.” ed. David L. Sills. The Macmillan Company & The Free Press, New York. Collier-Macmillan Publishers, London, 1968, lk.581-584.
23. Neuman, William Lawrence. *Social Research Methods. Qualitive and Quantitive Approaches*. Boston: Beaton, 2006 (6th ed.).

24. Norkus, Zenonas. On Baltic Slovenia and Adriatic Lithuania: a qualitative comparative analysis of patterns in post-communist transformation. Vilnius: Apostrofa; [Budapest] Central European University Press, 2012.
25. Offe, Claus. „Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe“, *Social Research*, 2004, Nr. 3 (71), lk.501-528.
26. Pabriks, Artis; Purs, Aldis. „Latvia: the challenges of change“, kogumikus „*The Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania*“ ed. Smith, David J.; Pabriks, Artis; Purs, Aldis; Lane, Thomas, London: Routledge, 2002, lk. 45-163.
27. Pierson, Paul. „Not Just What, but When: Timing and Sequence in Political Processes“. *American Political Development*, 2000, Nr.14, lk. 72–92.
28. Polsky, Andrew J. “No Tool is Perfect: Periodization in the Study of American Political Development.” *Polity*, 2005, Nr. 37, lk. 523-530.
29. Rostoks, Toms. “Lāti oligarhidevastased valimised.” *Diplomaatia*, Nr. 38, oktoober 2011.
30. Ross, Tanel. „Lāti panganduse õppetunnid“. *Postimees*, 22. jaanuar. 2011. lk.1.
31. Rusu, Alexandr. „Latvia“.
http://www.againstcorruption.eu/uploads/rapoarte_finale_PDF/Latvia.pdf
(13.august 2012)
32. Sanders, Elizabeth. “In Defense of Realignment and Regimes: Why We Need Periodization”. *Polity*, 2005, Nr. 4, lk. 536-540 .
33. Schmitter & O’Donnell. *Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1986.
34. Smith, Jason Scott. „The Strange History of the Decade: Modernity, Nostalgia, and the Perils of Periodization“. *Journal of Social History*, 1998, Nr. 32 (2) lk.. 263-285.
35. Tascu Miroslav. „New Institutional Analysis and the Study of Post-Communist Transitions.“ *Journal Of East European & Asian Studies*, 2011, Nr. 2 (1), lk.187-227.
36. Freedom in the World 2008 – Latvia. Publisher: Freedom House
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/487ca21e96.html> (13 August 2012)
37. „Latvia. Human Development Report 1996“, UNDP, 1996, Riga

38. „Latvia. Human Development Report 1997“, UNDP, 1997, Riga
39. „Latvia. Human Development Report 1998“, UNDP, 1998, Riga
40. „Latvia. Human Development Report 1999“, UNDP, 1999, Riga
41. „Latvia. Human Development Report 2000-2001“, UNDP, 2000-2001, Riga
42. „Latvia. Human Development Report 2002-2003“, UNDP, 2002-2003, Riga
43. „Latvia. Human Development Report 2004-2005“, UNDP, 2004-2005, Riga
44. „Latvia. Human Development Report 2006-2007“, UNDP, 2006-2007, Riga
45. „Latvia. Human Development Report 2008-2009“, UNDP, 2008-2009, Riga
46. „Latvia. Human Development Report 2010-2011“, UNDP, 2010-2011, Riga

Periodizing Latvian transition and political processes using the framework by Marju Lauristin and Peeter Vihalemm

Riin Aljas

Summary

In 2011 all three Baltic states celebrated their 20 year anniversary of regaining independence. Despite the similarities between the countries and quite equal starting positions after breaking away from Soviet Union, we can see today, that Baltic countries are not as similar as they used to be. That is, especially in the case of Latvia and Estonia. After the financial crisis of 2009, Estonia has once again gained reputation as the shining star of the Baltics. To see whether this image is a myth or it is just a shallow observation, we should look at the progress made in transition period.

Hence, the aim of this bachelor paper was to periodize the past 25 years (1986-2011) of Latvia using the framework, developed by Marju Lauristin and Peeter Vihalemm for periodizing the same era years in Estonia. In addition to getting an overview about Latvian transition, its outcomes and impacts on society, the paper tried to test whether historical periodization is suitable and useful in that kind of transition analysis.

The paper claims that the development of two countries have been quite similar, as in the most cases periods crucial for transition match quite perfectly. However, if one looks at the differences, it can be seen that Estonia has been faster and the periods are more distinguishable than in Latvia. Taking account the societal and human development aspect of transformation, it seems that Estonia is not far better off than Latvia, when we leave out corruption. In all other aspects Estonia struggles with the same problems characteristic to all post-soviet nations.